

Het kwartje

25 Jaar
LEVENRECHT

Marcel Metze

van
Nois

Het kwartje van Nois

Marcel Metze

25 Jaar
LEF NRECHT

Colofon

Dit is een uitgave van Stichting Leenrecht

Tekst: Marcel Metze en Belia Heilbron

Illustraties: René van Asselt

Fotografie: Reinier Vervaart (16, 20, 41, 48, 82)

Foto's: ProBiblio/Sander Stoepker (6, 54), Herman Landman (14), Elisabeth Algra (26), Laila Schoots (64), Flip Franssen (94), iStock (12-13, 25, 31), Shutterstock (72, 86-87, 88)

Gebruikte lettertypen: Helvetica, Museo, psKampen

Redactie: Cabriëlla Vinke

Coördinatie: Arjen Polman

Ontwerp: Peter Slager, Bureau Garage

Productie: VBK Media

Met dank aan: Carla van Lomwel en de bureaumedewerkers van Stichting Lira en Stichting Leenrecht

ISBN: 9789401907491

ISBN E-Book: 9789401907507

© 2015 Stichting Leenrecht

Alle auteursrechten ten aanzien van deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden.

Deze rechten berusten bij Stichting Leenrecht c.q. de betreffende auteur.

Inhoud

Voorwoord Van leenvergoeding naar leenrecht |

Proloog Dat gaat wel 40 miljoen kosten! |

1 "De boeren hadden hun coöperaties, dat moesten de auteurs toch ook hebben" |

In gesprek met Gerda van Wageningen
"Het leenrecht is ook een erkenning" |

2 Een oerwoud in de polder |

In gesprek met Rien Verhoef
"Strijdbaarheid blijft nodig, het leenrecht is niet in beton gegoten" |

3 "Het heeft wel wat aanpassingshitte gekost" |

In gesprek met Vincent van den Eijnde
"Het leenrecht van fysieke boeken kan over tien jaar verleden tijd zijn" |

4 De wet en de werkelijkheid |

Epiloog "We gaan een nieuwe fase in met het leenrecht" |

Biografie Marcel Metze |

Afkortingen |

Voorwoord Van leenvergoeding naar leenrecht

Stichting Leenrecht is de afgelopen 25 jaar in staat geweest om wortel te schieten in de wereld van uitleningen en te groeien van vergoeding naar recht. Marcel Metze heeft deze groei in kaart gebracht, oude documenten boven water gehaald en nog een aantal hoofdrolspelers uit de begintijd kunnen spreken. Dat heeft geresulteerd in deze leeswaardige jubileumuitgave vol feiten en anekdotes.

Consensus over het recht op een vergoeding bij uitleen door bibliotheken was er al vrij snel. Maar de vraag was in welke vorm. Jaren van discussie, overleg en politieke lobby volgden. De rijkscompensatie transformeerde naar een recht voor uitleningen, toen als gevolg van bezuinigingen tijdens de kabinetsperiode Lubbers in de jaren tachtig het adagium 'de gebruiker betaalt' opgeld deed. Schrijvers van literatuur en gedichten waren de eerste pleitbezorgers die voor hun individuele belangen gingen strijden. Veel later mengden deze belangen zich met die van de makers van muziek, beeldende kunst en toneel. Vele (juridische) hobbels moesten genomen worden. Er gingen jaren van typisch Nederlands polderen voorbij. Uiteindelijk lukte het in 1995 een solide leenrechtstelsel vast te leggen. Dat wordt nu na een haperende start al zo'n twintig jaar in Nederland met succes toegepast. Het 'Nederlandse model' is dan ook voor verschillende Europese landen een inspirerend voorbeeld.

De uitkeringen aan auteurs, makers en andere rechthebbenden is voor velen nog steeds een serieuze bron van inkomsten. Anno 2015 zien we echter een aantal ontwikkelingen die – om het dan ook maar met een modern woord uit te drukken – een *update* van de grondslagen van het leenrecht vragen.

Bibliotheken stellen e-books tijdelijk beschikbaar aan hun leden, waarvoor geen leenrecht wordt afgedragen. Immers, een e-book is in Nederland gedefinieerd als een dienst en niet als een boek.

Steeds meer bibliotheekactiviteiten en -vestigingen worden ondergebracht op scholen. De leenrecht-exceptie voor onderwijs krijgt zo onbedoeld een toenemende impact op de uitkering van vergoedingen. En tot slot worden in het algemeen minder boeken gelezen via de bibliotheek.

Zo lijken de doelstellingen van Stichting Leenrecht na 25 jaar sluimerend, maar niet onopgemerkt uit beeld te raken. Echter, de leenrechtregeling en haar uitvoerende organisatie staan klaar om nieuwe wegen in te slaan de eigen doelstellingen onverminderd te realiseren. Ook in de wereld van de nieuwe media. In de discussie die hierover de komende tijd zal worden gevoerd, is het goed om de geschiedenis er weer eens op na te slaan: *ter leering ende vermaeck*. Want wie het verleden kent, begrijpt het heden beter en is beter toegerust voor de toekomst.

***“He who controls the past controls the future.
He who controls the present controls the past.”***

George Orwell, 1984

drs. Diederik J. van Leeuwen
voorzitter Stichting Leenrecht

Proloog Dat gaat wel 40 miljoen kosten!

21 mei 1970, 14.00 uur. In het gebouw van de Tweede Kamer vergadert Marga Klompé, lid van de Katholieke Volkspartij en Nederlands eerste vrouwelijke minister, met de Vaste Kamercommissie voor Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM). De commissie heeft in de ochtend eerst uitvoerig met haar gediscussieerd over haar besluit om het noodlijdende betaald voetbal 1 miljoen gulden (nu een kleine 2 miljoen euro) extra overheidssteun te geven. Nu is het de beurt aan de literatuur. De minister vertelt dat zij een “ludiek bezoek” heeft gehad van enkele schrijvers, onder leiding van J. Bernlef. Die hebben 350 boeken weggehaald uit de Openbare Bibliotheek van Amsterdam (dan nog gevestigd aan de Prinsengracht) en mee naar Den Haag genomen. Te midden van die boeken hebben ze haar gevraagd een ‘leenrecht’ in te voeren – het recht op een vergoeding bij uitleen door bibliotheken.¹

1 Handelingen der Tweede Kamer, OCV/UCV 1969-1970, 21 mei 1970, geraadpleegd via <http://resolver.politicalmashup.nl/nl.proc.sgd.d.196919700000704?-view=html>, op 15-8-2015. *De Waarheid*, 30 oktober 1970. Omrekening van guldens in het betreffende jaar naar euro's van 2013 in deze hele publicatie via de website van IISG, Value of the guilder, www.iisg.nl/hpw/calculate.php.

De minister heeft besloten op dat verzoek in te gaan. De discussie van vandaag gaat over de vorm waarin. In de Kamer zijn al eens stemmen opgegaan voor een wettelijk leenrecht, als onderdeel van het auteursrecht. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan, legt Klompé uit. Een beperkt leenrecht, voor alleen Nederlandse literatoren, is juridisch onmogelijk. Het zou meteen voor alle schrijvers in de bibliotheken gelden, van fictie én non-fictie, van Literatuur én van niemendalletjes, Nederlanders en buitenlanders. Dan is het eind zoek, aldus de minister: “bedacht moet worden, dat enorm veel boeken van buitenlandse auteurs in onze bibliotheken staan (...) Bovendien zouden (...) ook auteurs van wetenschappelijke, semiwetenschappelijke en stuiverromans, detectiveverhalen, enz. een bedrag moeten ontvangen.” De bibliotheken steunen een leenrecht, maar hebben gezegd dat ze er zeker niet aan mee zullen betalen. “Een en ander betekent, dat wellicht een bedrag van 30 tot 50 miljoen [gulden, MM] op de begroting van CRM zou moeten worden geplaatst,” heeft Klompé laten uitrekenen (wat neerkomt op grofweg 60 tot 100 miljoen huidige euro's).²

2 Handelingen TK 21 mei 1970.

Dat is in de ogen van de minister niet de manier om de literatuur met een grote L te steunen. Van al dat geld zou maar een fractie bij de literaire schrijvers belanden, zegt ze met haar karakteristieke deftige stem: “om deze auteurs een bedrag van misschien vijf ton te doen ontvangen, zou dan een bedrag van zo’n 40 miljoen [77 miljoen euro, MM] moeten worden uitgetrokken voor zaken, waarvoor het niet bedoeld is.” Bovendien heeft ze dat geld niet. “Uiteraard kan een dergelijk bedrag niet op mijn begroting worden opgevoerd.” En al kon het, dan zouden vooral auteurs van populair werk ervan profiteren, niet per se de beste literatoren. “De verdeling zou pondspondsgewijze moeten gebeuren en dan krijgen de auteurs in verhouding weinig.”³

De schrijvers zijn wel gevoelig voor die bezwaren, zo is de minister gebleken. Tijdens een gesprek met ambtenaren van haar departement is door hen gesuggereerd de verdeling van een eventuele leenvergoeding via het (in 1965 opgerichte) Fonds voor de Letteren te laten lopen – een model dat wel wat lijkt op wat Denemarken en België doen. Die indirecte route heeft het voordeel “dat daarmee de letterkundigen ten opzichte van de andere auteurs worden afgeschermd. Dezelfde reacties heb ik bij het bezoek [van Bernlef c.s., MM] in januari ook gekregen.”⁴

De literaire schrijvers zijn dan al ruim een decennium aan het lobbyen voor betere honorering. Het begon met het Dichtersprotest van 1958 – een publieke klacht van Hans Andreus, Remco Campert, Gerrit Kouwenaar, Cees Nooteboom en vier andere dichters over de lage vergoeding die uitgevers hun betaalden voor hergebruik van hun werk in bloemlezingen.⁵ Drie jaar later, in 1961, diende de Vereniging van Letterkundigen (VvL) bij de regering een plan in voor een uitleenrecht. Weer een jaar later ontstond een Actiecomité ‘Schrijversprotest’ met al snel 65 leden, onder wie grote namen als J. C. Bloem, Godfried Bomans, Mies Bouhuys, A. den Doollaard, Clara Eggink, Hella Haasse, Ed. Hoornik, Lucebert, Marga Minco, Harry Mulisch, Bert Schierbeek, Annie M.G. Schmidt en Simon Vestdijk. Ook J. Bernlef behoorde toen al tot de actievoerders. In december 1962 vroeg dit comité de regering om invoering van een vergoeding voor hergebruik van literair werk in schoolbloemlezingen, en eiste het dat een groter deel van de overheidsbegroting voor kunst naar de literatuur zou gaan. Om de verkoop van literaire boeken te bevorderen, moesten die worden vrijgesteld van omzetbelasting. Om deze eisen kracht bij te zetten, dreigden de schrijvers met een boycot van de Boekenweek 1963 en daarmee ook van de feestelijke opening van die week op 29 maart in het Concertgebouw – in aanwezigheid van Koningin Juliana.⁶

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ *Het Vrije Volk*, 10 augustus 1958.

⁶ *De Waarheid*, 13 december 1962 en 29 januari 1963; *Leeuwarder Courant*, 30 maart 1963.

Zowel het Actiecomité als het pakket van eisen groeide in de eerste maanden van 1963 snel in omvang. Medio januari telde *De Telegraaf* al meer dan honderd protesterende schrijvers. Die wilden inmiddels niet alleen de Boekenweek en het Boekenbal boycotten, ze wilden ook afzien van alle letterkundige prijzen, reisbeurzen en opdrachten. Onder deze druk stemde de toenmalige staatssecretaris voor de Kunsten, Ynso Scholten, een jurist die tot de Christelijk-Historische Unie behoorde, in met een gesprek. Maar hij zegde niets toe. Tijdens een persconferentie toonde woordvoerder Adriaan Morriën zich diep teleurgesteld: "Wat wij mr. Scholten gezegd hebben, heeft hij aan zijn laars gelapt". Garnt Stuiveling, de voorzitter van de Vereniging van Letterkundigen, had zware kritiek. Hij somde op: het Dichtersprotest van '58 had door obstructie van het ministerie van Economische Zaken niets opgeleverd; de regering had nog steeds niet gereageerd op het plan voor een uitleenrecht; een voorstel van een staatscommissie voor een beperkte wijziging van de Auteurswet lag ook alweer acht jaar in de regeringsladen; en zelfs de herziening van de Berner Conventie (de internationale auteursrechtregeling) van 1948 was nog altijd niet door de regering bekrachtigd!⁷

In februari en maart '63 bleef het Schrijversprotest in het nieuws. Harry Mulisch publiceerde een toelichting op het protest

onder de titel 'De Hulpbehoevende Mecenas'. Het Actiecomité kreeg bijval van de uitgevers. Naarmate de opening van de Boekenweek dichterbij kwam, begon Ynso Scholten bij te trekken. Met nog twee weken te gaan, bereikten het comité en de staatssecretaris op 15 maart een akkoord. Er zouden meer stipendia voor schrijvers komen, Scholten beloofde de vrijstelling van omzetbelasting aan te kaarten in het kabinet, en hij zou meewerken aan de oprichting van een Fonds voor de Letteren. Het Actiecomité legde zijn acties stil. Het Boekenbal 1963 was gered en werd een feest als vanouds. Maar de oogst was tamelijk mager. Het Fonds voor de Letteren kwam er (in 1965). Het kreeg alleen geen miljoen mee, zoals de schrijvers hadden gewild, maar slechts drie ton, die in de jaren daarna opliepen naar zeven ton (1,3 miljoen euro, op jaarbasis). En de leenvergoeding verdween naar de achtergrond.⁸

Tot 1970. Begin dat jaar duikt J. Bernlef op als woordvoerder van een nieuw actiecomité dat in de media wordt aangeduid als 'Schrijversprotest 70'. Hij luidt de noodklok. "De positie van de Nederlandse auteur is op dit moment vrij hopeloos," zegt hij in gesprek met het Nieuwsblad van het Noorden. Een enquête onder 150 schrijvers heeft uitgewezen dat de helft in 1968 minder dan 10.000 gulden per jaar verdiende (21.500 euro). Een derde verdiende tussen 10.000 en 20.000 gulden (43.000 euro),

⁷ *De Telegraaf*, 14 januari 1963. *Limburgsch Dagblad en De Waarheid*, 29 januari 1963.

⁸ *Het Vrije Volk*, 23 maart 1963.

maar dat was vooral dankzij niet-literaire activiteiten. Die situatie is er sinds deze enquête niet beter op geworden, aldus Bernlef. Een golf van fusies leidt tot het opslokken van literaire uitgeverijen en betekent zo “een regelrechte bedreiging van de literatuur”. Intussen verzwakken de uitgevers de positie van de literaire schrijvers door schandalig lage royalty's van soms maar 1,5 à 2 procent te betalen aan auteurs van kinderboeken en van populairwetenschappelijk werk. De stijgende prijzen van boeken jagen de lezers naar de bibliotheken, maar een leenrecht is er nog altijd niet. En de subsidiepot van het ministerie van CRM, waaruit het Fonds voor de Letteren stipendia en aanvullende honoraria uitdeelt, is bij lange na niet voldoende om al deze negatieve ontwikkelingen te compenseren. Schrijversprotest '70 legt drie concrete eisen op tafel: de subsidie aan het Fonds voor de Letteren moet van 700.000 naar 2 miljoen gulden (een kleine 4 miljoen euro); er moet een standaard-auteurscontract komen met minimaal 10 procent royalty; en het wordt tijd om eindelijk een leenvergoeding in te voeren. Het comité kondigt – net als zijn voorganger van 1962-1963 – een boycot van de Boekenweek aan. En daar zal het niet bij blijven, dreigt het. De schrijvers denken ook aan een boycot van de grote jaarlijkse Boekenbeurs in de RAI, in oktober, en zelfs aan een algehele schrijversstaking.⁹

9 *Nieuwsblad van het Noorden*, 25 februari 1970; *De Waarheid*, 30 oktober 1970.

Het Nieuwsblad van het Noorden geeft Bernlef in zijn kolommen ruim baan, maar heeft ook kritiek op de eisen van Schrijversprotest '70. Die zijn nogal behoudend, vindt de krant. Ze richten zich uitsluitend op de positie van de schrijver zelf. Waar is het maatschappelijk engagement, dat in die tijd wel voluit zichtbaar is in de beeldende kunst (Bond van Beeldende Kunstenaars), het toneel (Aktie Tomaat) en de muziek (Aktie Notenkraker), vraagt de verslaggever zich af. Bernlef pareert die kritiek op een halfslachtige manier. Een betere positie van schrijvers is in de eerste plaats een kwestie van sociale rechtvaardigheid, antwoordt hij – “we voelen ons achtergestelde arbeiders” – om meteen daarna toe te voegen – “dat maatschappelijke en politieke engagement gaat ons ook wel ter harte, maar je moet die twee zaken niet te veel door elkaar halen”.¹⁰

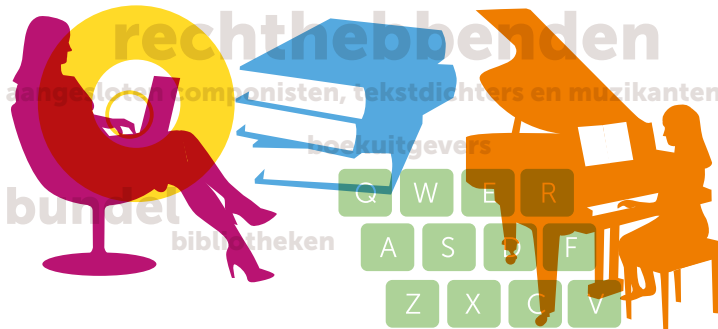
Ook met de leenvergoeding hebben Bernlef c.s. toch vooral hun eigen positie voor ogen, zo blijkt uit het artikel. Net als de minister van CRM vinden zij een wettelijk recht niet per se de beste weg. Bernlef voert een argument aan dat Klompé later, in mei, tegen de Kamercommissie zal inzetten: “anders moet je de Auteurswet veranderen met als gevolg dat ook de buitenlandse auteur een forse hap vangt.” Een ‘moreel’ leenrecht met een vergoeding voor alleen Nederlandse literatoren is wat hem betreft goed genoeg.¹¹

10 *Ibidem*.

11 *Ibidem*.

Net als in 1963 boeken de schrijvers in 1970 enig maar geen volledig resultaat. Ze lijken ook niet veel te hebben verwacht. Zodra de Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond (KNUB) een modelcontract toezeft, schrappen ze de boycot van de Boekenweek – zó snel dat het lijkt alsof ze er zelf opgelucht over zijn.¹² Wat hen bij die beslissing misschien ook helpt is dat minister Klompé zich een stuk welwillender opstelt dan staatssecretaris Scholten zeven jaar eerder. Na haar 'ludieke' overleg met de schrijvers besluit zij om het Fonds voor de Letteren inderdaad een extra subsidie toe te kennen ten behoeve van een leenvergoeding, die uitsluitend de 'letterkundigen' ten goede zal komen. Als zij in mei met de Vaste Kamercommissie debatteert, is dat besluit al een feit. De Kamer klaagt nog wel even dat de minister een 'wettelijke verankering' van die vergoeding in het auteursrecht afwijst. Met name de PvdA'er mr. Maarten Vrolijk en D66'er (en

oud-journalist) Erik Visser vinden dat de minister die mogelijkheid nader zou moeten onderzoeken. Maar het gemor is van korte duur. Klompé waarschuwt: "als men (...) de Auteurswet terzake zou willen veranderen, zou dat een bijzonder langdurige zaak worden, die waarschijnlijk vele jaren in beslag zou nemen". De Kamer dringt niet verder aan en de leenvergoeding via het Fonds voor de Letteren gaat in 1972 van start. Omdat die vergoeding bestaat uit een bedrag per titel en niet is gekoppeld aan het feitelijke aantal uitleningen, hebben veel producerende schrijvers er meer baat bij dan veelgelezen schrijvers. Eigenlijk is het geen leenvergoeding maar een compensatie voor het feit dat steeds meer mensen hun boeken niet meer kopen, maar ze bij hun plaatselijke bibliotheken gaan halen – en die worden in die jaren zeventig in toenemende aantallen in alle steden en dorpen uit de grond gestampt.¹³

¹² De boycot van de Boekenmarkt in de RAI ging wél door – met een flinke daling van het bezoekersaantal tot gevolg – *Leidsch Dagblad*, 26 maart 1970; *Telegraaf*, 2 november 1970.

¹³ Ibidem.

1 “De boeren hadden hun coöperaties, dat moesten de auteurs toch ook hebben”

Het leenrecht is dus niet gegund maar bevochten. Toen de verankering van de leenvergoeding aan het auteursrecht er in 1995 alsnog kwam, waren sinds het eerste voorstel van de Vereniging van Letterkundigen 34 jaren van actie en discussie verstreken.

De eerste stap, die naar een leencompensatie voor literaire schrijvers, is in de Proloog beschreven en had elf jaar in beslag genomen, van 1961 naar 1972. De tweede stap kostte vijftien jaar. In 1986 kwam het D66-Tweede Kamerlid Aad Nuis – zelf een schrijver van zowel poëzie als non-fictie – met het voorstel de vergoeding open te stellen voor alle (Nederlandse) auteurs wier boeken door de openbare bibliotheken werden uitgeleend. Die nieuwe vergoeding moest, anders dan de oude, wél worden gekoppeld aan het aantal uitleningen. De Kamer nam zijn plan over. De regering stelde niet de 40 miljoen gulden ter beschikking die Marga Klompé anderhalf decennium eerder had berekend, maar een voorzichtige 5 miljoen gulden (4 miljoen euro). De aldus uitgebreide leenvergoeding ging in 1987 van start. Ook zij hing niet aan het auteursrecht maar aan de Bibliotheekwet

en daarmee aan het ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (waar het cultuurbeleid inmiddels onder viel).¹

LAURENS VAN KREVELEN was in die tijd directeur van uitgeverij Meulenhoff te Amsterdam. Hij is alweer anderhalf decennium met pensioen en woont sinds een paar jaar in een magistraal huis in Bloemendaal dat zorgvuldig is ingericht en dat ook bij hem past – hij ziet eruit als een heer van stand, gedistingeerd. Hij praat bedachtzaam, zacht en spreekt zijn woorden zorgvuldig uit. Soms laat hij een stilte vallen om even na te denken, waarna hij onverstoorbaar verdergaat. Volgens Van Krevelen heeft Aad Nuis indertijd nog zelf de verdeelsleutel voor zijn leenvergoeding bedacht: 70 procent voor de auteurs en 30 procent voor de uitgevers. “Dat was nergens op gebaseerd maar dan was er tenminste een uitgangspunt”, zegt hij. “Nuis [die in 2007 overleed, zodat het hem zelf niet meer kan worden gevraagd, MM] heeft ook bedacht dat het een dubbeltje per uitlening moest worden, dat was evenmin ergens op gebaseerd.” Omdat de nieuwe vergoeding een welzijnsregeling was,

¹ Interview Laurens van Krevelen, 16 juli 2015.
Interview Michel Frequin, 14 juli 2015.

Laurens van Krevelen

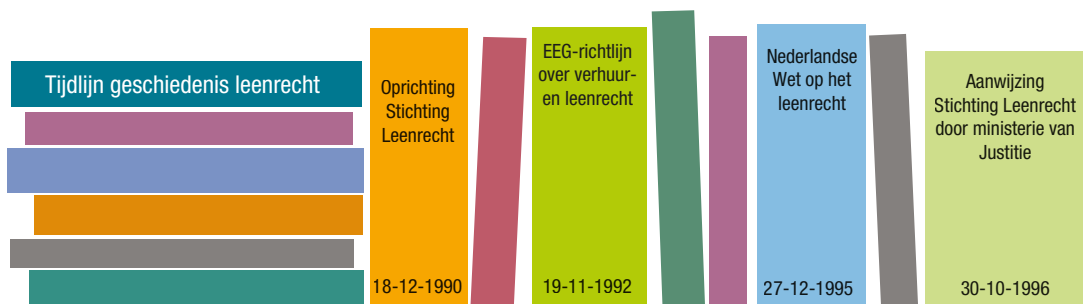
hield zij een cultuurpolitiek tintje. Het geld mocht niet uitsluitend bij goed-verdienende bestsellerauteurs terechtkomen. Ook minder goed verkopende literatoren, zoals dichters, moesten er van mee profiteren. CDA-minister Elco Brinkman van WVC maximeerde het uit te keren bedrag daarom op 10.000 gulden (7.800 euro) per schrijver per jaar.²

De digitale revolutie

In retrospectief was de leenvergoeding van Nuis een tussenstap, een prelude

² Van Krevelen was directeur van Meulenhoff sinds 1972. Interviews Van Krevelen, Frequin.

voor de derde en laatste stap in de lange gang van de leencompensatie van Klompé naar het leenrecht dat we nu kennen. De nieuwe vergoeding was zeker een verbetering voor de boekuitgevers en de schrijvers, maar haar reikwijdte was nog altijd beperkt (tot alleen boeken van Nederlandse auteurs). De behoefte aan een meeromvattende regeling bleef toenemen. De drijvende kracht daarachter was de golf van technologische vernieuwing die de elektronica teweegbracht in de productie, reproductie en verspreiding van informatie. Snellere en betere kopieermachines maakten het

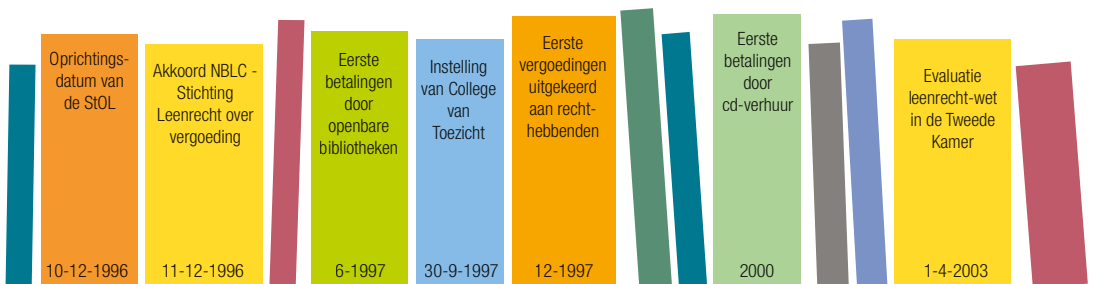
1 “De boeren hadden hun coöperaties, dat moesten de auteurs toch ook hebben”

onderwijsinstellingen al sinds de jaren zestig steeds gemakkelijker om artikelen en delen van studieboeken te bundelen in eigen readers. Een lobby van de uitgevers had in 1974 geleid tot oprichting van een Stichting Reprorecht en tot een vergoedingsregeling voor grootschalig kopiëren (het Reprobesluit), die aanvankelijk alleen gold voor het onderwijs en de overheid zelf en pas jaren later in het bedrijfsleven werd doorgevoerd. In de jaren tachtig kwam vervolgens de personal computer op de markt, die directe elektronische verspreiding van informatie mogelijk maakte.

De onderliggende digitale technologie zorgde intussen in de muziekindustrie voor de revolutie van de compact-disc. Die kwam in 1983 op de markt en toen hij na een paar jaar doorbrak, gaf hij aanvankelijk een push aan de muziekverkoop. Maar bootleggers ontdekten dat de schijfjes gemakkelijk te vermenigvuldigen waren en brachten op grote schaal illegale kopieën op te markt. De cd-branders werden op den duur zó goedkoop dat mensen de cd's van elkaar leenden – en later ook in bibliotheken – en hun eigen kopietjes

maakten. Wat een zegen voor de muziekindustrie en de muzikanten leek, verkeerde zo in een toenemende bedreiging.

“De discussie over het reprorecht, in de jaren zeventig, had de bredere discussie over het auteursrecht en daarmee samenhangende rechten al aangewakkerd”, herinnert zich Laurens van Krevelen, die behalve directeur bij Meulenhoff ook bestuurslid van de Stichting Reprorecht was. De digitale bedreigingen van de jaren tachtig gaven die discussie een volgende impuls. “Tot dan dachten de uitgevers en de grammofoonplaatindustrie dat hun problemen heel verschillend van aard waren. Maar nu kwamen ze erachter dat ze een gezamenlijk belang hadden, dat lag in het auteursrecht.” Betere bescherming van dat recht vergde in ieder geval meer bekendheid bij het grote publiek. Sinds 1971 kende Nederland een Vereniging voor Auteursrecht, opgezet door juristen. In 1984 richtten de uitgevers en de muziekindustrie daarnaast de lobbyorganisatie Stichting Auteursrechtbelangen op (bij insiders bekend als Starbel). In 1986 kwam daar ook nog de Stichting Auteursrechtmanifestaties bij, die samen met haar beide collega-organisaties en de overheid congressen

organiseerde en lesbrieven en andere publicaties uitgaf.³

MICHEL FREQUIN viel dus met zijn neus in de boter. Terwijl de Kamer discussieerde over de Nuis-regeling en de uitgevers en platenmaatschappijen het auteursrecht hoger op de publieke agenda probeerden te krijgen, trad hij in 1984 in dienst van de Koninklijke Nederlandse Uitgeverbond (KNUB) als juridisch secretaris voor auteursrechtzaken. Tegenwoordig is hij (sinds 1 september 2008) directeur van VOI@E, de Vereniging van Organisaties die Intellectueel eigendom Collectief Exploiteren.

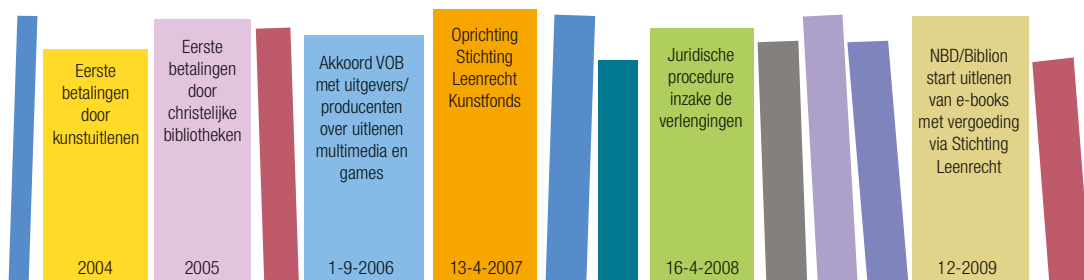
“Vanaf dag 1 kreeg ik te maken met het leenrecht”, vertelt Frequin in een telefonisch interview voor dit boekje. “Dat was een van de belangrijkste topics van de algemene-boekuitgevers.” Aanvankelijk vergde in 1986 uiteraard vooral de Nuis-regeling veel aandacht. Het ministerie besloot die zelf uit te voeren en daarvoor een Taakeenheid Uitvoering Leenvergoeding, kortweg TUL, op te zet-

ten. Frequin: “Dat was een heel gedoe, een hele automatiseringsklus, en ze konden het ook niet aan. Uitgevers en schrijvers moesten zich zelf aanmelden. Vijftien medewerkers beoordeelden de aanvragen en omdat zo’n beslissing een overheidsbesluit was, werd het bij afwijzing of als iemand het bedrag te laag vond, meteen een bestuursrechtelijke procedure. Er waren wel vijf juristen bezig met het afhandelen van al die bezwaarschriften.”⁴

Mede door al dit ‘gedoe’ was het ministerie van meet af aan niet erg gelukkig met de TUL, denkt Frequin. De invoering van zo’n nieuwe, door de overheid gefinancierde welzijnsvoorziening stond bovendien haaks op het veranderende politieke klimaat. De kabinetten-Lubbers I en II van CDA-VVD (1982-1989) moesten zwaar bezuinigen en zetten daarbij in op een ‘terugtrekkende overheid’ en op het uitgangspunt dat ook in de publieke dienstverlening ‘de gebruiker betaalt’. De TUL kwam dus direct in een politiek spanningsveld terecht. Afsproken was dat de vergoeding geleidelijk zou groeien naar 15 miljoen gulden (11 miljoen euro), waarvan 10 miljoen voor rekening van de biblio-

³ Interview Van Krevelen. Laurens van Krevelen, Honderd jaar Berner Conventie, in *De Gids*, jaargang 149. Amsterdam, 1986. Pag. 474 e.v. via www.dbnl.org, 17 augustus 2015.

⁴ Interview Frequin.

1 “De boeren hadden hun coöperaties, dat moesten de auteurs toch ook hebben”

theek kwam en 5 miljoen voor rekening van het Rijk. Frequin: “Maar al in het eerste jaar van de invoering van de TUL werd het bibliotheekbeleid omgegooid.” De regering schoof de financiering van de bibliotheken naar de gemeenten en minister Brinkman van WVC maakte van die financiële decentralisatie gebruik om ‘zijn’ 5 miljoen Rijks-subsidie voor de leenvergoeding meteen weer te schrappen. Voor de voorstanders van een wettelijk leenrecht maakte hij met deze stap nog eens duidelijk dat de leenvergoeding niet veilig was, zolang de politiek er directe invloed op uit kon oefenen.⁵

De visie van Jan Verhagen

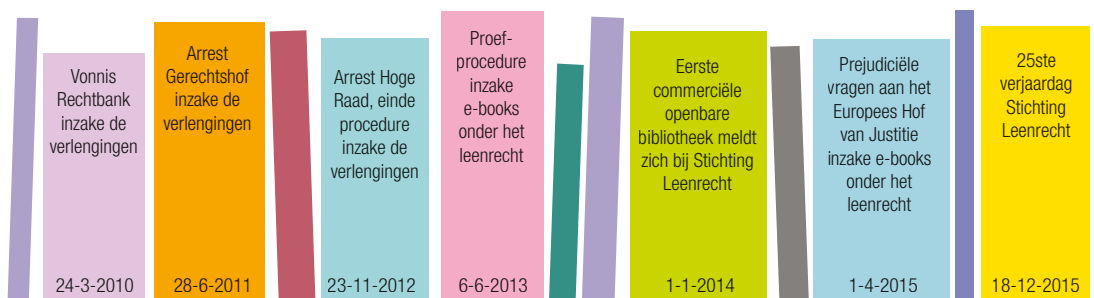
Toen betrad JAN VERHAGEN het speelveld, indertijd midden-veertig, aimabel, pragmatisch, opgeleid als jurist en econoom, en sinds 1970 directeur van Buma/Stemra – de organisatie die de auteursrechten van de bij haar aangesloten componisten, tekst-dichters en muzikanten, en hun uitgevers beheert (thans alles bijeen rond 23.000). Buma/Stemra was ook toen al een duo op leeftijd. Het Bureau voor Muziek-Auteursrechten was een jaar na invoering van

de Auteurswet van 1912 opgericht en de Stichting tot Exploitatie van Mechanische Reproductierechten voor Auteurs in 1936, in reactie op de opkomst van de grammofoonplaat. In 1970 telde Buma/Stemra rond 350 medewerkers die zorgden voor het incasseren en verdelen van vergoedingen voor het uitvoeren en ten gehore brengen van muziekwerken – live dan wel op andere manieren (via de ether, in de horeca, op de achtergrond in warenhuizen, enzovoort). Toen Verhagen er in dienst kwam, was met die incasso van muziekrechten rond 15 miljoen gulden per jaar gemoed (een kleine 30 miljoen euro). In 2014 ging het om bijna 160 miljoen euro, waarvan 125 miljoen direct bij de rechthebbenden terecht kwam – gemiddeld rond 5.400 euro.⁶

Verhagen had als bedrijfsjurist (*legal counsel*) bij het Amerikaanse chemische concern Dow Chemical gewerkt en was daar tussen 1965 en 1970 nauw betrokken geweest bij de start van een grote productievestiging in Terneuzen. Maar hij was in zijn vrije tijd dichter en voelde zich aan-

⁵ Interview Frequin.

⁶ Interview Jan Verhagen, 25 juni 2015; telefonische aanvulling Verhagen, 18 augustus 2015; website Buma/Stemra; jaarverslag Buma/Stemra 2014.

Jan Verhagen

getrokken tot de culturele wereld. En hij was ondernemend. Anderen zagen Buma/Stemra misschien als een suffige combinatie van een advocatenkantoor en een administratiekantoor. Verhagen zag vooral kansen. Hij begon met een stroomlijning van het oerwoud aan tarieven en met een eerste automatisering van het administratieve proces, dat tot zijn komst nog helemaal handmatig verliep. Toen medio jaren zeventig het reproductie recht werd ingevoerd (de kopieervergoeding), bedacht hij dat de expertise en het administratieve apparaat van Buma/Stemra ook geschikt waren voor de inning en verdeling van die reproductie rechten, en zette hij speciaal daarvoor een afdeling Marketing en Bijzondere Licenties op (MOBL). Daarna richtte hij de blik op de kabelrechten, de vergoedingen voor het doorgeven van auteursrechtelijk beschermd materiaal via kabelradio- en televisie. Toen die in 1985 werden geregeld, nam Buma/Stemra ook daarvan de

administratieve verwerking ter hand. En daarmee waren de mogelijkheden voor de uitbouw van de afdeling Bijzondere Licenties nog niet uitgeput...⁷

Op een zonnige dag in juni bezoek ik Verhagen in zijn bungalow aan de rand van Vogelwaarde, een dorpje bij Hulst (Zeeuws-Vlaanderen) waar hij na zijn pensionering is neergestreken. Hij is inmiddels tachtig jaar, zijn longen zijn niet zo sterk, maar zijn stemming is opperbest en zijn geheugen doet het nog prima. "Ik heb altijd gevonden dat die collectieve exploitatie van auteursrechten, zoals Buma/Stemra die deed, op veel meer terreinen geschikt zou zijn", vertelt hij, terwijl we koffiedrinken op zijn ruime terras. "De boeren hadden hun coöperaties, dat moesten de schrijvers toch ook hebben. Dus ik ben medio jaren tachtig maar eens met de schrijvers en de uitgevers om tafel gaan zitten."⁸

⁷ Interview Verhagen.

⁸ Interview Verhagen.

Verhagens uitgangspunten waren helder: 1) de TUL mocht een verbetering zijn, het doel bleef om van de leenvergoeding een leenrecht te maken; en 2) dat leenrecht kon het best worden beheerd naar voorbeeld van Buma/Stemra, in een collectieve beheersorganisatie. In zijn gesprekken over dit thema ontmoette Verhagen ook Laurens van Krevelen van Meulenhoff en Michel Frequin van de Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond, met wie de lezer hierboven al kennismakte, en natuurlijk Kees Holierhoek, een scenarioschrijver die actief was in de Vereniging van Letterkundigen, die een spil in het Leenrecht-bouwwerk zou worden en die we in het vervolg van dit boekje nog regelmatig zullen tegenkomen. Zij allen spraken niet alleen met elkaar, maar ook met omroepen, vakbonden, uitgevers, platenbonzen, ambtenaren, politici en uiteraard met vertegenwoordigers van de openbare bibliotheken, verenigd in het Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum (NBLC, later herdoopt tot Vereniging van Openbare Bibliotheken). Verhagen had als directeur van Buma/Stemra veel contacten op het ministerie van Justitie, Laurens van Krevelen kende ambtenaren bij WVC (“een van de belangrijkste was een studievriend van me”) en Kees Holierhoek bewerkte, samen met toenmalig voorzitter Sem Dresden van de Vereniging van Letterkundigen, de politiek. De overheid en de politiek waren welwillend, zo bleek. “Het liep gesmeerd”, zegt Jan Verhagen. Holierhoek beaamt dit: “We hebben bij

de woordvoerders in de Tweede Kamer in belangrijke mate instemming aangetroffen”. Van Krevelen was “soms ontevreden over de ambtenaren van het ministerie van Justitie omdat ze traag werkten”. Maar dat veranderde “toen we op een gegeven moment vroegen of het auteursrecht niet naar Economische Zaken kon worden overgeheveld. Toen waren ze bij Justitie heel beledigd en zijn ze heel hard gaan werken.”⁹

Niet onlogisch stuitte ze wel op tegenstand van de bibliotheken. Die vreesden dat een wettelijk leenrecht tot hogere kosten en hogere leentarieven zou leiden, en dat dit ten koste zou gaan van hun culturele taak om zo veel mogelijk mensen te bereiken. Laurens van Krevelen herinnert zich hoe hij in 1988 een speech hield voor het Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum (NBLC), en daarin de bibliotheken ‘exploitanten van auteursrecht’ noemde – vanuit de redenering dat het georganiseerde uitlenen van boeken, muziek en dergelijke in wezen een volgende stap is in de exploitatie van het auteursrecht (de eerste stap is uiteraard de publicatie zelf). “Die toespraak werd ook afgedrukt in het blad van de bibliothecarissen. Er kwamen veel ingezonden brieven, waarin mij werd verweten dat ik de culturele taak van de bibliotheken miskende en waarin het leenrecht ‘een nieuwe belasting’ werd genoemd.”¹⁰

9 Interviews Frequin, Van Krevelen, Verhagen; interview Kees Holierhoek, 20 juli 2015.

10 Interview Van Krevelen.

“De bibliotheken hebben een heel sterke lobby gevoerd voor hun culturele missie. Ze weten de uitgevers en de schrijvers dat die alleen maar voor zichzelf opkwamen, terwijl zij er voor iedereen zijn”, aldus Van Krevelen. Maar de Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond was zelf ook geen geringe lobbyist. In september 1990 trok die stevig aan de bel. De KNUB wees erop dat de overheid met haar bibliotheekbeleid inmiddels een leenmarkt had gecreëerd “met een budget dat ongeveer even groot was als de hele omzet van de algemene-boekuitgevers bij elkaar”, zegt toenmalig KNUB-jurist Michel Frequin terugblikkend. De bond had de Universiteit van Amsterdam onderzoek laten doen waaruit bleek dat tegenover elk verkocht kinderboek dertig uitleningen stonden, en tegenover elk verkocht fictie- en/of non-fictie boek zes uitleningen. De auteurs en uitgevers liepen hierdoor 65 miljoen gulden per jaar aan inkomsten mis (een kleine 50 miljoen euro), zo schatte de KNUB, die daar aan toevoegde: “door deze situatie is de exploitatie van boeken ernstig onder druk komen staan.”¹¹

Dat de boekenverkoop in de jaren zeventig en tachtig was teruggelopen, stond vast. Maar waren de bibliotheken werkelijk daarvoor verantwoordelijk? Op zijn oude dag nuanceert Laurens van Krevelen, indertijd directeur van uitgeverij Meulenhoff, dat beeld. Hij plaatst het om te beginnen in een breder historisch perspectief.

“Vóór de Tweede Wereldoorlog las maar een kleine groep. De meeste oplagen waren maximaal enkele duizenden. Tot aan de jaren vijftig kon je nog eerste drukken van Couperus kopen, en dat was toch een gevestigde auteur. Daarna is een sprong in het lezen ontstaan en raakten we verward met die enorme groei van de bevolking die boeken wilde kopen.” Toen hij zelf in 1968 in de uitgeverij aan de slag ging, had de verkoop een piek bereikt van rond 45 miljoen exemplaren per jaar, zo herinnert hij zich. Dat was mede te danken aan het succes van de pocketedities. Daarna brachten twee ontwikkelingen een keerpunt: door een actief overheidsbeleid nam het aantal bibliotheken en het aantal uitleningen sterk toe, en tegelijkertijd werden “de mensen kieskeuriger over wat ze kochten”. Was (en is) er een samenhang tussen dat leen- en dat koopgedrag? Volgens Van Krevelen is dat verband hoe dan ook complex. Er zijn veel factoren van invloed op zowel de leen- als de koopmarkt, zegt hij: de ontwikkeling van de welvaart, leesmodes, huurprijzen (van boekwinkels), de kwaliteit van de bedrijfsvoering van uitgeverijen en de boekhandel, bezuinigingen van de overheid, het beleid van de bibliotheken zelf, enzovoort.¹²

Als men die factoren wegdenkt, en alleen kijkt naar de interactie van de leenmarkt en de koopmarkt, kan inderdaad de indruk ontstaan van min of meer communicerende vaten. Maar in andere richting dan

11 Onderzoek KNUB: *NRC Handelsblad*, 6 september 1990; interview Frequin.

12 Interview Van Krevelen.

meestal wordt gesuggereerd. Dat meer lenen samenvalt met minder kopen, valt voor het afgelopen anderhalf decennium niet vast te stellen. Het omgekeerde – meer kopen en minder lenen – wél. Laurens van Krevelen brengt in herinnering dat de kleine pockets in de jaren zeventig niet meer rendabel waren en plaatsmaakten voor grotere, duurder paperbacks. De afzet daalde van 45 miljoen naar rond 30 miljoen exemplaren. “Daarna is het weer fors gegroeid, in het eerste decennium van deze eeuw liep het weer naar 50 miljoen”, zegt hij (dit getal wordt bevestigd door de marktcijfers van de Koninklijke Vereniging van het Boekenvak). In die periode van stijgende verkopen daalden de leencijfers van de bibliotheken van 160 miljoen (1996, zonder verlengingen naar schatting 140 miljoen, zie voetnoot) naar 100 miljoen (2010, alleen primaire uitleningen). Na 2010 zakten de boekverkopen opnieuw in van 50 naar ruim 37 miljoen exemplaren in 2014. Maar de leencijfers stegen niet, integendeel, ze daalden door naar 80 miljoen – in belangrijke mate door bezuinigingen van gemeenten. De conclusie kan alleen maar zijn dat een eenduidig verband tussen kopen en lenen niet aan te tonen valt.¹³

13 Interview Van Krevelen; <http://www.kvb.nl/feiten-en-cijfers/kerncijfers>, geraadpleegd 20 augustus 2015. Cijfers uitlening: Stichting Leenrecht. Het cijfer voor 1996 is een schatting. Tot 2010 waren ook de verlengingen in de uitleencijfers opgenomen. Dat betrof in 2010 rond 20 procent van de uitleen. Ervan uitgaande dat dit percentage in 1996 even hoog lag, is het uitleencijfer voor 1996 in deze tekst met 20 procent verlaagd, van 160 naar 140 miljoen.

Terug naar 1990. Toen de KNUB in september dat jaar de noodklok luidde en beweerde dat uitgevers en auteurs liefst 65 miljoen gulden aan inkomsten misliepen door het grootschalig lenen via bibliotheken, stond hij dus analytisch op zwak ijs. Maar goed, het was een schatting en de bond had een motief voor een – laten we zeggen – wat ‘polemische’ benadering. De gesprekken en discussies over het leenrecht van de voorgaande jaren, met in het centrum als een soort alomtegenwoordige gespreksleider Jan Verhagen van Buma/Stemra, hadden intussen namelijk geleid tot een wetsontwerp. Dat naderde het stadium van besluitvorming en zou naar verwachting in 1992 kracht van wet krijgen. De KNUB wilde die besluitvorming uiteraard in een voor zijn leden gunstige richting beïnvloeden – en dat wilde zeggen met een zo hoog mogelijk leentarief als uitkomst. De bibliotheken zullen er zeker van geschrokken zijn: 65 miljoen gulden (50 miljoen in euro’s van 2013), dat was wél vijfmaal zo veel als de vergoeding van Nuis. Daarmee was de toon voor de onderhandelingen over het toekomstige leentarief inderdaad stevig gezet.¹⁴

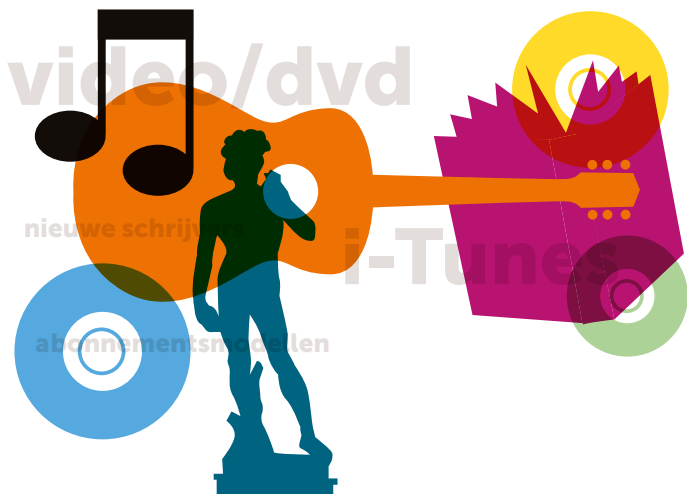
Rond diezelfde tijd werd echter duidelijk dat ook de Europese Unie (toen officieel nog EEG geheten) zich met het leenrecht zou gaan bemoeien. Volgens Michel Frequin (ex-KNUB) was dat vooral een gevolg van de lobby van de platenindustrie.

14 NRC Handelsblad, 6 september 1990; interview Van Krevelen.

“De cd kwam op en bibliotheken gingen cd’s en video’s uitlenen. Tegelijkertijd kwam er ook een commerciële verhuurmarkt voor audio en video op. Cd’s zijn veel gemakkelijker te kopiëren dan grammofoonplaten en er ontstond een enorme zorg dat dit een grote vlucht zou nemen en dat men daar geen greep op zou kunnen krijgen.” De EU bleek gevoelig voor die zorg en kondigde een richtlijn aan, die de basis zou vormen voor een geharmoniseerde aanpak van het verhuurrecht en leenrecht in alle lidstaten.

Najaar 1990 kwam de Europese Commissie met een concreet voorstel voor zo’n richtlijn. Voor Jan Verhagen c.s. was dit het signaal om een organisatie in het leven te roepen die zich opwierp als de toekomstige

vertegenwoordiger van de recht-hebbende auteurs, musici en beeldend kunstenaars. Op 18 december 1990 richtten Stichting Auteursrechtbelangen, Buma/Stemra, de Vereniging van Letterkundigen (VvL), de Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond (KNUB), de Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van Beeld- en Geluidsdragers (NVPI), de Kunstbond FNV, de Stichting Beeldrecht en de Nederlandse Omroep Stichting (NOS) en twaalf andere organisaties gezamenlijk de Stichting Leenrecht op. Jan Verhagen werd voorzitter. Na twintig jaar had hij wel genoeg van zijn baan als directeur Buma/Stemra. Hij nam daar afscheid, begon aan een bestaan als zelfstandig adviseur en trad op 1 september 1991 bij SL in functie.¹⁵

¹⁵ NRC Handelsblad, 22 december 1990. Verhagen trad pas op 1 september 1991 in functie, omdat de statuten eisen dat de voorzitter van Stichting Leenrecht onafhankelijk is en hij eerst zijn vertrek bij Buma/Stemra nog moest regelen.

In gesprek met Gerda van Wageningen *“Het leenrecht is ook een erkenning”*

Gerda van Wageningen (68) woont in Oud-Beijerland. Ze had eigenlijk graag geschiedenis gestudeerd, maar daar was geen geld voor. Ze begon met schrijven in 1979. Haar jongste zoon ging naar school en in plaats van huisvrouw spelen ging ze liever schrijven. Sindsdien schreef ze vele tientallen boeken in het romantische genre, met titels als *Witte rozen*, *Verboden brieven*, *Woelige wateren*, *Zoete melodie*, *Zilver*, *Niet zonder jou*, *De molenaarsdochter*, *Als smeulend vuur*. Ze brengt elk jaar drie boeken uit en heeft er inmiddels 2,5 miljoen verkocht. Van Wageningen zet zich via het ‘Valentijngenootschap’ in om meer aandacht en erkenning te krijgen voor het ‘romantische boek’. Vorig jaar werden boeken uit dit genre zo’n twintig miljoen keer uitgeleend. Gerda haalt zestig procent van haar inkomen uit de uitleen. Pas in 2012 is ze voor het eerst uitgenodigd voor het Boekenbal. Dat jaar schreef ze haar honderdste boek.

***Hoe bent u begonnen met schrijven?*¹**

“Ik schreef verhaaltjes als hobby. Op een gegeven moment wilde ik weten wat ik fout deed, omdat je je altijd kunt verbeteren. Waar krijg je dan commentaar? Dan kun je naar een leraar Nederlands of een uitgever. Ik had in de bibliotheek rondgekeken welk soort boeken door welke uitgevers werd gepubliceerd. En toen heb ik het naar Bigot en Van Rossum opgestuurd [later opgegaan in een groter concern, MM]. Ik dacht echt dat ik een brief zou krijgen ‘let daar en daar op’ en ‘dat kan beter’ en tot mijn stomme verbazing kreeg ik een brief dat ze het wilde uitgeven. En of ik meteen aan een tweede wilde beginnen. Dat heb ik gedaan en daar ben ik nooit meer mee opgehouden.”

1 Telefonisch interview door Belia Heilbron, 9 juli 2015.

U zei in een interview dat er een dedain is rond romantische boeken. Hoe merkt u dat?

“Als je in een boekwinkel in de grote stad komt, dan vind je nauwelijks een boek van mij. De boekwinkels hebben ze niet. Die richten zich hoofdzakelijk op de toplijstjes. Terwijl ik een auteur ben die al dertig jaar van de pen kan leven en dat zijn er niet veel in Nederland. Maar de mensen die het willen lezen, weten de weg wel te vinden. Als ze twee keer ‘nee’ hebben gekregen, bestellen ze het gewoon op internet.”

Sinds kort probeert u wat tegen dat dedain te doen met het Valentijngenootschap.

“Ja, daar ben ik voorzitter van. We behartigen de belangen van de auteurs in ons genre. We zijn begonnen zoals het misdaadgenootschap is begonnen. We hebben hun statuten bestudeerd en vergelijkbare statuten opgesteld. Het is van de grond gekomen dankzij een initiatief van Eppo van Nispen tot Sevenaer [directeur van de CPNB, de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek, MM]. Afgelopen februari is voor het eerst de Valentijnprijs uitgereikt. Het is een prijs voor het romantische boek in brede zin. Je moet niet in de weg gaan zitten van de Maand van het Spannende Boek en van de Boekenweek. Daarom zijn we op de tweede week van februari uitgekomen en sindsdien staan we op de literaire agenda van de CPNB voor de Week van het Romantische Boek.”

In 2012 ging u voor het eerst naar het Boekenbal. Waarom toen?

“Dat was naar aanleiding van mijn honderdste boek. Mijn uitgever gaf een glossy uit, Gewoon Gerda. Eppo van Nispen tot Sevenaer had daar ook een stukje in geschreven en sinds die tijd word ik door de CPNB altijd uitgenodigd. Hij voelt zich ook verwant met het genre. Voordat hij directeur van de CPNB was, was hij directeur van de

bibliotheek in Delft en hij had natuurlijk ook in de gaten hoe goed deze boeken worden gelezen. Vorig jaar zijn we 20 miljoen keer uitgeleend.”

“Er zijn er meer geweest die dit genre serieus namen. Hugo Verdaasdonk was voorzitter van de Vereniging van Letterkundigen. Hij heeft het jarenlang uitgedragen. Hij was hoogleraar in Tilburg. Hij is helaas vrij jong overleden, maar hij was ook erg in voor ons genre.”

Hoe was het Boekenbal?

“De eerste keer durfde ik geen bekende auteurs aan te spreken. Nu ga ik elk jaar en leer ik wat meer mensen kennen. Ik ben ook wat minder verlegen. En dan is het ook leuk om te lobbyen want uiteindelijk doe je allemaal hetzelfde. Je probeert een boterham te verdienen met het schrijven van een boek.”

Het leenrecht bestaat sinds 1995, maakte u daar toen ook gebruik van?

“In 1979 is mijn eerste boek uitgekomen. Ik meen dat het in 1986 is geweest dat je voor het eerst een vergoeding kreeg voor de uitlening van bibliotheken. Het maximum lag op 10.000 gulden. En dat kreeg ik meteen. Dat heb ik al die jaren ook gehad.”

Is het leenrecht belangrijk voor u?

“Ja, het is een substantieel deel van mijn inkomen [zestig procent, MM]. En dat geldt ook voor veel collega's. Ik heb de laatste tijd ook opgevangen bij mijn minder productieve collega's dat ze door de daling van de vergoeding in de problemen komen. Ze zijn weer genoodzaakt om een baan te zoeken. Er is een tendens om bibliotheken te sluiten. Maar er zijn ook allerlei kosten, er wordt minder geïnd en dat drukt ook het bedrag dat je per auteur kunt krijgen. Dat is jammer. Als je veel gelezen wordt in de bibliotheek, is het

prettig dat je daar een goede vergoeding voor krijgt. Het stelt je in staat om te blijven werken als auteur en het is ook een erkenning voor wat je doet.”

Het gaat dus niet alleen om het geld?

“Nederland is een klein taalgebied en dus zijn de bibliotheken ook belangrijk. En zeker nu de laatste jaren met de economische teruggang is het belangrijk dat mensen blijven lezen. Daarom is het ook zo jammer dat zoveel bibliotheken het zo moeilijk hebben. Dat mensen goed kunnen lezen is zo belangrijk. Als ik een bericht krijg van een academicus, dan stikt het vaak nog van de taalfouten.”

U denkt dat er wel sprake is van ontleding?

“Er is deels ontleding. Gewoon om het simpele feit: vrouwen zijn grotere lezers dan mannen. Vrouwen werken. In mijn generatie was dat *not done*. Nu is het 180 graden gedraaid. En als je werkt, heb je minder tijd. Dat zijn maatschappelijke veranderingen die wel degelijk meespelen. Daarnaast zijn de televisie en de computers een grotere ruimte in gaan nemen. Dat kost allemaal tijd.”

2 Een oerwoud in de polder

Harmonisering van de wetgeving voor leenrecht in de EU-lidstaten had natuurlijk voordelen, voor muziekproducenten, fotografen en zeker ook voor vertalingen. Maar voor de Nederlandse pleitbezorgers was de komst van een Europese richtlijn in één opzicht een tegenvaller: het leidde tot uitstel. Het wetsvoorstel dat al klaarlag, moest worden aangepast en het leek nu het handigst om de al ingezette behandeling te staken en het in te trekken. Aldus geschiedde.¹

Op 19 november 1992 stelde de Europese ministerraad Richtlijn 92/100 definitief vast. De hoofdlijnen waren aldus. De raad vroeg de lidstaten hun auteursrecht uit te breiden met een recht tot verhuur en uitleen. Beide moesten in principe verboden zijn, tenzij auteurs en platenproducenten er expliciet toestemming voor gaven. Dat verbods- c.q. toestemmingsrecht moest gelden voor originelen maar ook voor kopieën en na verkoop van (een exemplaar van) een werk – dat wil zeggen: het mocht niet onderhevig zijn aan zogenoemde ‘uitputting’ van het auteursrecht). Tijdelijke beschikbaarstelling zonder com-

mercieel doel via openbare bibliotheken moest van deze basisregel uitgezonderd worden, dat moest altijd mogelijk zijn. Tegenover het uitlenen of verhuren moest een ‘billijke’ vergoeding staan. Dat vergoedingsrecht moest ‘niet-overdraagbaar’ zijn, zodat de auteurs en makers het ook behielden bij overdracht van hun verhuur- en uitleenrechten aan derden (bijvoorbeeld aan verhuurbedrijven of uitleenorganisaties). De lidstaten konden toestaan dat de auteurs/makers het beheer van hun vergoedingsrechten overlieten aan collectieve organisaties. Het nieuwe verhuur- en uitleenrecht moest uiterlijk 1 juli 1994 van kracht zijn, het vergoedingsrecht drie jaar later, dus 1 juli 1997.²

Nederland haalde de deadline niet. Het parlementaire werk liep in vergaderjaar 1993-1994 nogal wat vertraging op door de enerverende aanloop naar de Tweede Kamerverkiezingen van 3 mei 1994 – de campagne kwam al een half jaar daarvoor op gang – en door de lange formatie, die 111 dagen duurde en pas in augustus een

2 Richtlijn: *Publicatieblad van de Europese Gemeenschappen*, nr. L 346/61, 27 november 1992. Het verbodsrecht moest ook gelden voor films (producenten en regisseurs) en registraties van uitvoeringen van musici.

1 Intrekken bestaand voorstel: interview Van Krevelen.

kabinet opleverde (Paars I, onder leiding van Wim Kok). De Vaste Kamercommissie voor Justitie kon het nieuwe, aan de EU-richtlijn aangepaste wetsontwerp pas op 12 december 1994 behandelen.

Toen die datum naderde, laaide even een publiek debat op. Directeur Rudi van der Velde van het Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum (NBLC), die de rond 900 openbare bibliotheken vertegenwoordigde, uitte in een persconferentie de vrees dat de toekomstige hogere leenvergoedingen de jeugd uit de bibliotheken zouden weggagen.³ Volgens Egbert Dommering, hoogleraar Informatierecht aan de Universiteit van Amsterdam, was de nieuwe wetgeving ook helemaal niet nodig. Hij wees er in *NRC Handelsblad* op dat de EU-landen zich unaniem vóór harmonisatie van het verhuurrecht hadden uitgesproken maar verdeeld waren gebleven over het wettelijk leenrecht. “De landen van de Europese Unie (...) behouden daarom een grote vrijheid om het leenrecht zelf inhoud te geven. Nederland heeft dat gedaan met de nog steeds geldende regeling in de Welzijns-wet.” Die oude regeling van Nuis was goed genoeg, vond Dommering. Een wettelijk leenrecht betekende alleen maar een (volgens hem) ongewenste verdere uitdijing van het auteursrecht. Dat was in de voorgaande jaren toch al uitgebouwd met allerlei ‘naburige rechten’ en secundaire exploitatierechten (zoals de ‘thuiskopie-

vergoeding’, voor muzikanten (1991) en uitvoerend kunstenaars (1993), die wordt gefinancierd uit een heffing op blanco geluidsdragers zoals cd’s, mp3- en mp4-spe-lers, USB-sticks en HD-recorders). “Je kunt geen fotokopieerapparaat, tv of pc in een ruimte aanzetten of allerlei organisaties claimen uitzendvergoedingen, uitvoerings-vergoedingen, muziekrechten, beeldrechten, verhuurrechten, uitleenrechten, reproductie-rechten en ga zo maar door. Krijgen wij langzamer-hand niet te veel (pseudo)auteursrechten?” vroeg Dommering zich af. Hij geloofde niet dat auteurs en uitgevers met een wettelijk leenrecht beter af zouden zijn. De meeste auteurs kregen toch maar een klein bedrag en als uitgevers op de ver-koopmarkt betere prijzen rekenden, had-den zij de vergoeding evenmin nodig. De gebruiker/lezer zou zelfs slechter af zijn, want de nieuwe wet zou drempels opwer-pen tegen de vrije toegang tot informatie door een hogere leenvergoeding en door de invoering van een *window time* voor cd’s en cd-roms (volgens het wetsvoorstel hoefden die pas een half jaar na verschij-ning voor openbare uitleen beschikbaar te komen, en konden de uitgevers uitleen in sommige gevallen, zoals encyclopedieën op cd-rom, zelfs helemaal blokkeren. Deze *window time* is er uiteindelijk echter niet gekomen).⁴

³ *NRC Handelsblad*, 9 december 1994.

⁴ In *NRC Handelsblad*, 7 december 1994. Thuiskopie: *Norma Magazine*, november 2011. Niet doorgaan *window time*: verslag Stichting Leenrecht over 1996, 1997 en 1998.

De voorstanders roerden zich ook. De jurist Willem Wanrooy, secretaris van de Stichting Auteursrechtbelangen, verwierp de kritiek van Dommering. Hij erkende in een repliek dat het auteursrecht sinds medio jaren tachtig inderdaad op verschillende manieren was uitgebreid, maar stelde dat Nederland op die gebieden internationaal achterliep en een inhaalslag aan het maken was. De wetenschapsjournalist en taalkundige Rik Smits viel Dommering op een ander punt aan. Een van diens argumenten tegen het leenrecht was dat dit strijdig is met het beginsel van 'uitputting', dat stelt dat het recht van de maker eindigt (uitgeput is) bij verkoop. De UvA-hoogleraar vond dat je met een eenmaal gekocht boek of cd moest kunnen doen wat je wilde

– net als bij een auto, die je kunt gebruiken, verhuren, uitlenen, slopen, *whatever*. Smits stelde dat een boek een heel ander karakter heeft. Wie een geleende auto retourneert, is het genot ervan kwijt. Bij boeken is het verschil tussen kopen en lenen veel kleiner. Net als een koper komt ook de lener in het bezit van de inhoud, hetzij door die te lezen hetzij door die te kopiëren. De lener die een boek naar de bibliotheek terugbrengt, *"retourneert slechts de leeggegeten verpakking, een bundel bedrukt papier"*, aldus Smits in een ingenieuze redenering. Tegenover dat leegeten mag best een vergoeding voor de auteur staan, vond hij, temeer daar lezing van een geleend boek de behoefte om het alsnog aan te schaffen beduidend doet afnemen (wat wel logisch

klinkt en misschien geldt voor de betreffende lezer en het betreffende boek, maar zoals we zagen weinig zegt over het bredere koopgedrag).⁵

Hoogleraar Egbert Dommering vond de nieuwe wetgeving niet alleen overbodig en belemmerend, hij klaagde ook over de complexiteit. De regeling die de regering voorstelde, was “zeer ingewikkeld” en had een “corporatief karakter”. Als voorbeeld wees hij op de oprichting van een aparte stichting waarin de auteursrechtorganisaties en de bibliotheken zouden onderhandelen over de hoogte van de vergoedingen, onder leiding van een onafhankelijke, door de staat te benoemen voorzitter die bij stakende stemmen de doorslag mocht geven. Die constructie leek op de Colleges van Rijksbemiddelaars die na de Tweede Wereldoorlog tot aan 1970 een soortgelijke rol speelden bij cao-conflicten. Dommering had een punt – tenminste, als men ook het Nederlandse poldermodel corporatief wil noemen. Want het leenrecht netwerk i.o. kreeg inderdaad veel trekken van de overleg- en onderhandelingsstructuur die we in dit land kennen van het sociaal-economische overleg van werkgevers, werknemers en de overheid. Het zou een typisch Nederlandse polderconstructie worden (zie kader), maar, vinden de betrokkenen nog altijd, met goede reden.⁶

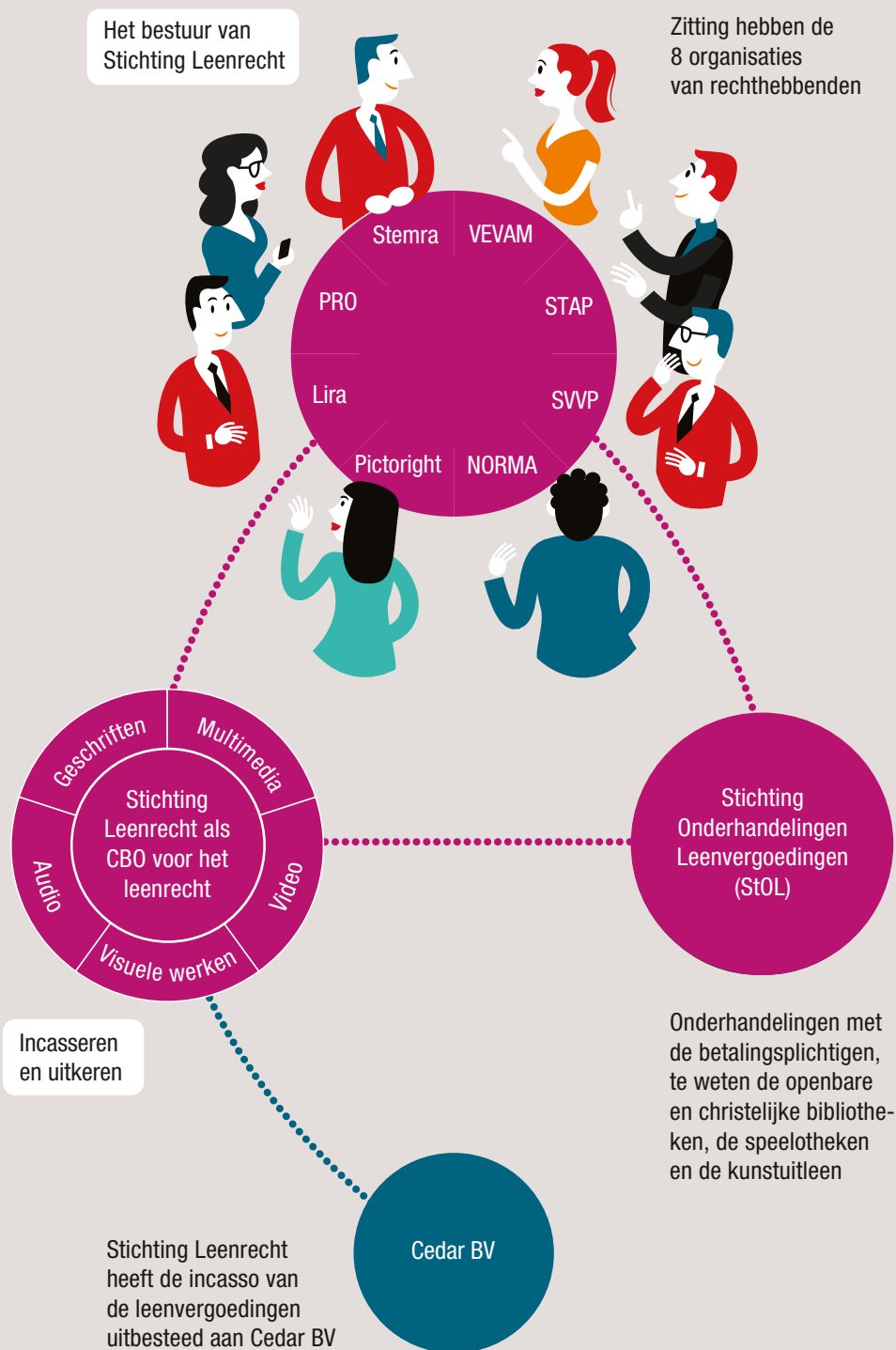
⁵ In *NRC Handelsblad*, 15 december 1994.

⁶ Dommering in *NRC Handelsblad*, 7 december 1994. http://resources.huygens.knaw.nl/socialezekerheid/instellingen_en_personen/show_long/CollegeRijksbemiddelaars, geraadpleegd 28 augustus 2015.

Laurens van Krevelen, voormalig directeur van Meulenhoff, vertelt dat bij het ontwerp van de nieuwe leenrechtregeling met name is gekeken naar de Stichting Reprorecht (waarvan hij bestuurslid was, tot hij in 1990 overstapte naar het bestuur van de nieuwe Stichting Leenrecht). Toen die in 1974 werd opgericht, zo vertelt hij in zijn Bloemendaalse woning, had niemand een idee hoe de inning en de verdeling van de reprovergoedingen moest worden geregeld. “Moest de Stichting Reprorecht met al die tienduizenden auteurs individuele overeenkomsten sluiten om hen te kunnen vertegenwoordigen? Dat kon niet werken.” Nou ja, het kon wel, maar het zou onder meer het probleem met zich meebrengen dat het gezag van de stichting kon worden betwist zolang niet minstens een ruime meerderheid van de auteurs zich actief had aangesloten. Wat dat betreft was de geschiedenis van het Bureau voor Muziekauteursrechten (Buma) zo mogelijk nog leerzamer. Dat had na de oprichting in 1913 twintig jaar moeten worstelen om zich een eigen positie te verwerven en daarbij scherpe concurrentie ondervonden van de veel oudere Franse muziekrechtenorganisatie *Société des Auteurs, Compositeurs et Éditeurs de Musique* (SACEM), die ook in andere Europese landen actief was en ook in Nederland componisten en musici aan zich bond. Buma had zich uiteindelijk alleen kunnen handhaven omdat de regering het bureau in 1932 de helpende hand bood in de vorm van een exclusieve vergunning, en aldus

Een oerwoud van stichtingen

Het leenrecht netwerk functioneert vanuit drie kernen

SACEM van de Nederlandse markt verdreef.⁷

De BUMA-constructie van de jaren dertig was een noodgreep geweest, en had een Koninklijk Besluit gevegd. Toen de regeling rond het reprorecht in de jaren zeventig vorm moest krijgen, bedachten auteursrechtjuristen uiteindelijk dat een soortgelijke ‘exclusieve vergunning’ voor Stichting Reprorecht het gemakkelijkst te realiseren viel als de overheid haar direct aanwees als enig vertegenwoordiger van alle auteurs voor de exploitatie van dit recht. De initiatiefnemers van de Stichting Leenrecht hadden, toen zij deze in 1990 oprichtten, precies diezelfde aanpak voor ogen: een collectieve organisatie die direct het alleenrecht zou verwerven op de incasso en verdeling van de nieuwe, wettelijk verankerde leenvergoeding. Daarmee zou ook de grootste zorg van de bibliotheken worden weggenomen, namelijk dat zij met iedere uitgever apart afspraken zouden moeten maken over de hoogte van de billijke vergoeding.⁸

In de Tweede Kamer was geen serieuze discussie over de vraag of het wettelijk

leenrecht er al dan niet moest komen. Er waren wel vragen over de positie van de Stichting Leenrecht als het fundament van het nieuwe bouwwerk. Was die wel in staat om een deugdelijke incasso-organisatie te verzorgen? Minister Winnie Sorgdrager van Justitie en Aad Nuis, die inmiddels van Kamerlid was opgeklommen tot staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, spraken hun vertrouwen uit. Er moest hoe dan ook een organisatie voor het collectief beheer van de leenvergoedingsrechten komen, schreven ze in een brief aan de Kamer, anders zou het leenrecht een dode letter blijven: “zoals de ervaringen met het reprorecht hebben geleerd, is centraal beheer van deze vergoedingsaanspraken door een deugdelijk gelegitimeerde inningsorganisatie onontbeerlijk voor de praktische effectuering van deze rechten.” De Stichting Leenrecht zou zeker niet zomaar kunnen doen en laten wat ze wilde, er waren allerlei waarborgen ingebouwd, schreven Sorgdrager en Nuis ook. Ze moest haar ‘repartitiereglement’ voor de verdeling van de gelden ter goedkeuring aan de minister voorleggen en uiteraard jaarlijks verslag doen van inkomsten en uitgaven. Verder moest ze een klachtenregeling opstellen en zou een Raad van Toezicht in de gaten houden of ze haar werk wel goed deed.⁹

7 P.B. Hugenholtz, *Is concurrentie tussen rechtenorganisaties wenselijk?* in *AMI* 2003-5, p. 203-206. Hugenholtz schrijft: “Artikel 30a van de Auteurswet (het ‘BUMA-artikel’) schept op zich geen monopolie, maar een vergunningstelsel. Het monopolie zit verborgen in het K.B. van 1932, dat op art. 30a is gebaseerd. Het K.B. bepaalt dat de ministeriële toestemming ‘bij voorkeur’ wordt verleend ‘aan één rechtspersoon met volledige rechtsbevoegdheid, welke door organisaties van Nederlandse componisten en muzikuitgevers is gesticht’. Die rechtspersoon is BUMA.”

8 Interview Van Krevelen.

9 Brief minister Sorgdrager en staatssecretaris Nuis aan de Tweede Kamer d.d. 28 februari 1995, Vergaderjaar 1994-1995, Kamerstuk 23247 / 21. Geraadpleegd via overheid.nl 24 augustus 2015.

De Kamer bracht een paar wijzigingen in het wetsvoorstel aan. De EU wilde auteurs/makers als gezegd het recht geven om verhuur van hun werk (tijdelijke beschikbaarstelling tegen economisch voordeel) desgewenst te verbieden. De Kamer redeneerde dat openbare bibliotheken in principe nooit economisch voordeel beogen. Dat maakte een verbodsrecht op uitleen of een regeling voor verhuur via bibliotheken dus overbodig. Verder vroeg ze om bibliotheken van instellingen voor onderwijs en wetenschap, blindenbibliotheken en de Koninklijke Bibliotheek vrij te stellen van de leenvergoeding. Sorgdrager en Nuis namen beide punten over.¹⁰

Op 2 mei 1995 stemde de Tweede Kamer (met algemene stemmen) in met de opname van het leenrecht in de Auteurswet en in december deed de Eerste Kamer dat. De Kamers accepteerden daarmee ook dat de regering de Stichting Leenrecht eenzelfde wettelijk monopolie wilde geven als Stichting Reprorecht en haar aan wilde wijzen als enige vertegenwoordiger van alle rechthebbenden bij het beheer van hun recht op een leenvergoeding. Dat was in terugblik een opmerkelijke beslissing. De ‘paarse’ kabinetten van de jaren negentig waren voor privatisering en concurrentie

in de publieke dienstverlening. Precies in die tijd kwam rond het leenrecht dus juist een wettelijk monopolie tot stand – wat misschien iets zegt over de lobby- en overtuigingskracht van de betrokken organisaties. Volgens Jan Verhagen heeft ook hun juridische expertise een grote rol gespeeld: “We zijn zes jaar bezig geweest met de voorbereidingen. Het was eigenlijk allemaal al geregeld voordat de wet er was. Dus het vehikel was er en de regering kon niet buiten ons om, want er was geen rechthebbende die het anders wilde. Ook over de statuten hadden ze niets te zeggen, want die hadden we zelf al gemaakt.” *Fait accompli*.¹¹

De verdeelsleutel

KEES HOLIERHOEK is sinds 1986 voorzitter van de Stichting Literaire Rechten Auteurs (Lira), de auteursrechtorganisatie van de schrijvers, vertalers en freelancejournalisten. Hij is ook de afgevaardigde van Lira in het bestuur van de Stichting Leenrecht, waar hij al jarenlang de functie van secretaris/penningmeester bekleedt. In totaal heeft hij nu zestien functies in het leen- en auteursrechtwezen, vertelt hij. Als hij binnenkomt in gebouw 5 van het Holland Office Center in Hoofddorp waarin Lira, Stichting Leenrecht en enkele andere auteursrechtorganisaties via hun facilitaire organisatie

10 In die tijd leenden openbare bibliotheken 173 miljoen boeken per jaar uit (1991), de scholen en universiteiten rond 14 miljoen, wat neerkwam op 7 procent. De overheid trok 400.000 gulden uit om deze vrijstelling af te kopen. Brief Sorgdrager/Nuis 28 februari 1995. Auteurswet 1912, meest recente versie (1 juli 2015), artikel 12 eerste lid, artikel 15c eerste lid, geraadpleegd via www.maxius.nl op 25 augustus 2015.

11 Handelingen Tweede Kamer, dossier 23247, geraadpleegd via overheid.nl op 24 augustus 2015. Mr. K.J. Koelman, Collectieve rechtenorganisaties en mededinging, in: *AMI 2004*, p. 45-50 en 89-97. *AMI* is een tijdschrift voor auteurs-, media- en informatierecht, uitgegeven in opdracht van de Vereniging voor Auteursrecht. *Staatscourant* 15 november 1996. Interview Jan Verhagen.

Cedar (zie verder) onderdak hebben gevonden, vraagt de secretaresse eerst in welke functie hij op dat moment is: 'Wie zal ik zeggen dat er is, meneer Holierhoek?' – zo wil de anekdote. Het complex bestaat uit vijf aan elkaar gekoppelde kruisvormige blokken van drie verdiepingen. De buitenkant heeft de massieve betonnen stijl van de jaren zeventig, maar na de renovatie van een jaar of vijf geleden oogt het van binnen een stuk moderner. Ik tref Holierhoek in een vergaderkamer op de eerste verdieping, klein van stuk, rond hoofd, bebrild, vriendelijke uitstraling, met de wat slordige kleding die wel past bij de oudere, verstrooide schrijver. Hij is 73 jaar en hoewel hij zegt dat hij zijn termijn als Lira-voorzitter misschien niet zal vol maken, wekt hij de indruk dat hij zijn laatste levensjaren liever in het harnas dan in een leunstoel wil doorbrengen. Zijn stem klinkt moe, maar zijn toon is licht ironisch, laconiek bijna. Hij is neerlandicus en had in de jaren zestig, zeventig en tachtig succes als schrijver van proza, scenario's en toneelstukken. In de jaren zestig won hij de Reina Prinsen Geerligsprijs voor jonge letterkundigen, in de jaren zeventig schreef hij enkele afleveringen van de tv-serie *Klaverweide* en werkte hij mee aan het filmscenario van *Soldaat van Oranje*. Toen al begon hij met belangenbehartiging. 'In de jaren zeventig deed ik voor de VvL al de onderhandelingen over televisiedrama', vertelt hij. 'Ik schreef en ik ben steeds minder gaan schrijven. Ik heb geloof ik alle soorten contracten zelf wel eens ondertekend: boek, kinderboek, hoorspel, televisiespel, filmscenario, toneel – een hele

reeks van contracten en vaak had ik een onbevredigend gevoel dat ik toch niet helemaal had doorgrond waar het over ging. Toen ben ik daar maar eens een studie van gaan maken, en ik ontdekte van alles... Daar ben ik eigenlijk mijn hele leven mee bezig gebleven' – hij lacht – 'een mens schiet ook niet echt hard op.'¹²

Het resultaat is dat Holierhoek nu alweer jaren beroepsbestuurder is en kan worden beschouwd als Mr. Leenrecht in eigen persoon. Zelf zal hij zich niet zo betitelen maar vóór mijn gesprek met hem tref ik Arre Fockema Andreae, die van 2007 tot 2013 voorzitter van Stichting Leenrecht was. Die zegt zonder aarzelen: 'Jan Verhagen, Kees Holierhoek en André Beemsterboer – die mogen het vaderschap van het leenrecht wel claimen, in mijn ogen.' De lezer heeft Jan Verhagen al ontmoet als directeur van Buma (1970-1990) en als katalysator van de gesprekken die leidden tot de oprichting van de Stichting Leenrecht, waarvan hij ook de eerste voorzitter werd (1991-2004). André Beemsterboer was degene die samen met Verhagen de afdeling Bijzondere Licenties van Buma uitbouwde tot het Centrum voor Dienstverlening Auteurs- en Aanverwante Rechten (Cedar). Dit facilitaire bedrijf verzorgt thans de volledige administratie van zes auteursrechtorganisaties, onder welke de stichtingen Reprorecht, Leenrecht en Lira. Beemsterboer was bovendien directeur van Stichting Leenrecht. Hij was een vertrouweling

¹² Interview Kees Holierhoek, 20 juli 2015.

Kees Holierhoek

van Jan Verhagen die in hem ook een soort zoon zag en die zeer getroffen was door zijn korte, hevige ziekte en overlijden in januari 2009, op 55-jarige leeftijd.¹³

Waarom is er eigenlijk zo'n netwerk van stichtingen rond het leenrecht?, vraag ik Holierhoek. Hij wijst erop dat de Stichting Leenrecht en de onderhandelingsstichting StOL er gewoon volgens de wet moesten komen. En een gezamenlijk facilitair bedrijf voor de incasso- en repartitie- (verdeel-) administratie is ook wel handig, vinden de meeste verdeelorganisaties. Maar die acht verdeelorganisaties, en daarnaast nog elf andere organisaties die allemaal meepraten in het bestuur van Leenrecht, en die vaak zelf ook weer een kleine kerstboom aan stichtingen zijn, is dat allemaal wel nodig? Holierhoek denkt van wel: "Het zit kennelijk in de aard van het collectief beheer dat je dit

soort opgetuigde bomen krijgt, in het buitenland zie je het ook. Dat komt ook doordat de dingen die auteursrechtelijk beschermd zijn, enorm variëren." Dat beeld wordt bevestigd in veel van de interviews voor dit boekje. Voormalig Meulenhoff-uitgever Laurens van Krevelen zegt: "Er zijn natuurlijk bij voorbaat spanningen tussen mensen die moeten betalen en de mensen die iets moeten ontvangen, de rechthebbenden. Maar ook tussen de rechthebbenden onderling zijn spanningen en uiteenlopende belangen, daar zitten uitgevers én auteurs tussen, kunstenaars, noem maar op." En Vincent van den Eijnde, die directeur is van Stichting Pictoright, de auteursrechtorganisatie van fotografen, beeldend kunstenaars, illustratoren en ontwerpers, zegt over dit thema: "Het is een wereld waar ontzettend veel belangen niet altijd parallel lopen en waar altijd een beetje gedoe is." Van den Eijnde, die namens Pictoright in het bestuur van Stichting Leenrecht zit, en verderop in dit boekje nog uitgebreid

¹³ Interview Arre Fockema Andreae, 20 juli 2015.

aan het woord zal komen, ziet zelfs binnen één beroepsgroep wel spanningen, bijvoorbeeld tussen commercieel meer en minder succesvolle beeldmakers.¹⁴

Dat netwerk van opgetuigde bomen, waar niet alleen de organen van het leenrecht aan vasthangen, maar veel meer organisaties rond het auteursrecht en de naburige rechten, is dus bewust geconstrueerd als een soort doolhof voor het afremmen, kanaliseren en reguleren van belangenconflicten. Is het een uitvinding par excellence van de Nederlandse polder-overlegcultuur? Holierhoek: "Je moet veel polderen in deze zaken. Ik heb de theorie dat je de tegenstellingen in bedwang moet zien te houden. Je moet ze niet verdoezelen, niet onderdrukken, maar

ook niet laten overkoken." Daarom is het volgens hem ook goed dat de beroepsgroepen ieder hun organisaties hebben behouden. Daar kunnen ze in eigen kring ruzie maken over interne tegenstellingen, zodat ze die niet meebrengen naar de collectieve bestuurstafel van Stichting Leenrecht. Binnen die stichting is het dan weer zaak om de spanningen tussen de organisaties onder controle te houden. Leenrecht laat de organisaties die op hetzelfde terrein actief zijn en die zowel gemeenschappelijke als tegengestelde belangen hebben (zoals uitgevers en auteurs) daarom eerst met elkaar praten in sectiebesturen. Daarvan zijn er vijf – voor geschriften, audio, video, multimedia en voor visuele werken (kunstwerken). Weer is het doel: wordt het eerst eens over de onderlinge geschilpunten in jouw sectie, voor je plaatsneemt aan de hoofdbestuurstafel. Als daar dan toch nog

¹⁴ Interviews Holierhoek, Van Krevelen; interview Vincent van den Eijnde, 6 augustus 2015.

spanningen doordringen die te hoog op dreigen te lopen, “kan het helpen om een externe adviescommissie te benoemen, zodat je het conflict naar buiten verlegt en het niet blijft broeden”, zegt Holierhoek. Want Stichting Leenrecht moet uiteindelijk natuurlijk wél met één stem kunnen spreken als zij aan de onderhandelingstafel met de betalende belanden en het met de bibliotheken, speeltheken en organisaties voor kunstuitlen eens moet zien te worden over de hoogte van de leenvergoedingen. Het doet mij al met al denken aan de EU, zeg ik, waar men ook voortdurend bezig is met het zoeken van gemeenschappelijke standpunten in een wereld vol tegengestelde en wringende belangen. “Ja”, vindt Holierhoek.¹⁵ Toen de wetswijziging eind 1995 door de Eerste Kamer werd aangenomen, was lang niet alles zo goed voorbereid als Jan Verhagen suggereert. Het leenrecht-netwerk hing goeddeels nog in de steigers. Stichting Leenrecht bestond al vijf jaar, maar had haar aanwijzing tot alleenverteenwoordiger nog niet op zak. De Stichting Onderhandelingen Leenvergoedingen (StOL) zou pas 10 december 1996 worden opgericht en haar wettelijke status pas op 24 maart 1997 verwerven. Het was niet duidelijk hoe de overgang van het TUL-systeem van het ministerie van OCW naar het nieuwe leenrechtregime zou plaatsvinden. Het facilitair bedrijf Cedar (van Burna) moest het administratieve systeem daarvoor nog ontwikkelen. Evenmin stond vast

over hoeveel geld Stichting Leenrecht kon beschikken. De bibliotheken hadden in 1995 voor de TUL 10 miljoen gulden betaald, maar die regeling had alleen voor levende Nederlandse (boek)auteurs gegolden. Met de nieuwe wet nam het aantal rechthebbenden fors toe (met buitenlandse auteurs, erfgenamen van overleden schrijvers, tijdschrijftauteurs, muzikanten, cd- en dvd-producenten, fotografen, beeldend kunstenaars). Er zou meer geld nodig zijn, maar niemand wist hoeveel... Dat waren allemaal forse problemen c.q. uitdagingen, want de overheid had het leenrecht-netwerk weliswaar een monopolie op de uitvoering van de wet gegund, maar daarmee ook de verplichting opgelegd om dit goed te doen. Dat had nogal wat consequenties. Achterover zitten tot de rechthebbenden zich zouden melden, zoals de overheid zelf in de oude TUL-regeling nog had kunnen doen, was er bijvoorbeeld niet meer bij. De website van Lira meldt in droge taal: “Lira keert aan iedereen de leenrecht-vergoeding uit. Dus ook aan auteurs die niet bij ons zijn aangesloten. Omdat het leenrecht wettelijk geregeld is (en wij de aangewezen instantie zijn om het te verdelen voor auteurs), hebben wij een brengplicht. Auteurs die nog niet in ons systeem voorkomen, sporen we dan ook op.”¹⁶

Wat volgde, waren twee jaren van complexe, soms zenuwslopende onderhandelingen, administratieve chaos en automati-

15 Interview Holierhoek.

16 http://www.lira.nl/Schrijvers-Vertalers-en-Journalisten/Uw-rechten/Leenrecht_geraadpleegd 30-8-2015.

seringsperikelen. Een gedetailleerd verslag zou te veel ruimte vergen, dus ik beperk mij tot hoofdlijnen en kernmomenten.¹⁷ Laten we beginnen met de onderhandelingen over de verdeling van de te incasseren miljoenen aan leenvergoedingen (minstens 10 miljoen gulden dus, maar vermoedelijk beduidend meer). Door de uitbreiding met nieuwe groepen leenrechthebbenden moesten er vier verdeelsleutels komen (voor geschriften, audio, video en multimedia) – later is dat opgelopen naar zes. De bepaling daarvan was vooral lastig bij producten met veel soorten rechthebbenden – aan een multimedia cd-rom bijvoorbeeld kunnen schrijvers, fotografen, regisseurs, uitgevers, muziekproducenten én uitvoerende musici mee hebben gewerkt. Op www.leenrecht.nl/nl/verdeelsleutels kan de lezer zelf zien hoe bij sommige categorieën producten wel zes verdeelorganisaties zijn betrokken, die allemaal een deel van de leenvergoeding moeten doorsluizen naar degenen die ze vertegenwoordigen. Het zwaartepunt in de nieuwe regeling – in geld – bleef bij de geschriften. Binnen die categorie ging het om drie verdeelsleutels: voor de basisverdeling tussen auteurs en uitgevers; voor de verdeling tussen schrijvers en fotografen/illustratoren; en, bij vertaald werk, voor de verdeling tussen auteur en vertaler.

¹⁷ STOL werd opgericht op 10 december 1996, *Staatscourant*, 24 maart 1997. Overgang TUL: Stichting Leenrecht, notulen sectie geschriften, 17 november en 18 december 1995, 1 februari 1996.

In de onderhandelingen over de basisverdeling tussen schrijvers en uitgevers waren de hoofrollen weggelegd voor Kees Holierhoek namens Lira (Literaire Rechten Auteurs) en Michel Frequin van de Koninklijke Nederlandse Uitgeversbond (KNUB). In de oude Nuis-regeling ging 70 procent van de vergoeding naar de auteurs en 30 procent naar de uitgevers, via gescheiden geldstromen, en dat vormde ook nu een uitgangspunt – althans voor de auteurs. De uitgevers wilden net zoals bij het reproductie recht dat de uitkering aan uitgevers zou worden gedaan, die vervolgens verplicht zouden worden ten minste 50 procent aan de auteurs af te dragen. Kees Holierhoek vertelt, op een toon waarin de mildheid van de geschiedenis en van zijn leeftijd hoorbaar zijn: “Frequin en ik deden dit vooral met zijn tweeën. En dan zei hij dat de uitgevers 50 : 50 wilden en ik zei dat het 70 : 30 moest worden, en wees daar maar blij mee. En hij vroeg: ‘Waarom moet ik daar blij mee zijn?’ En ik zei: ‘Omdat die boeken zo’n geweldig geschenk van de auteurs zijn.’ Hij lacht. “We hadden veel plezier ook.”¹⁸

Ja, maar het ging er wel degelijk hard aan toe, aldus Michel Frequin: “De uitgevers wilden de uitbetaling van het auteursdeel naar zich toe trekken en zeiden: ‘Wij regelen dat wel via het auteurscontract.’ En de auteurs zeiden: ‘Komt dat wel goed?’ Dat werd door beide partijen wat zwaar aangezet en dat

¹⁸ *Lira-bulletin* nr. 18, december 2005. Interview Holierhoek.

zette kwaad bloed. Toen liep het even hoog op.” Uiteindelijk moest de knoop worden doorgehakt. Holierhoek herinnert zich een moment waarop hij “iets finails” riep: “Ik doe het niet, anders schei ik ermee uit, of zo. En Michel raadpleegde zijn achterban die ergens in een achterkamertje zat, en toen kwam hij terug en zei: ‘Het is niet van harte, maar ze accepteren 70 : 30 als zijnde een verliespost.’”¹⁹

Hebben ze er iets voor teruggekregen?
Holierhoek: “Niet in het leenrecht, maar wel

in de vorm van redelijke verhoudingen en geen ruzie of nargigheid die tot in de Tweede Kamer werd uitgespeeld en tot politieke tweestrijd zou leiden.” Frequin bevestigt dat de onderhandelingen inderdaad onder het kritisch oog van de politiek plaatsvonden: “Het was wel belangrijk dat het rond was voor de stichting werd aangewezen als uitvoeringsorganisatie. Als er op dat moment nog ruzie was, kon dat voor de politiek een argument zijn om dat niet te doen of het uit te stellen” (formeel vond de ministeriële aanwijzing pas plaats op 30 oktober 1996). De uitgevers waren zich goed bewust dat de politiek meekeek, zegt ook Laurens van

¹⁹ Interviews Holierhoek en Frequin.

Krevelen (toen Meulenhoff): "Afwijken van 70 : 30 kon eigenlijk niet omdat de overheid dat had gedecreteerd. De overheid had de Kamer gezegd dat Stichting Leenrecht als 'eigen-recht-organisatie' zou gaan werken en onder streng toezicht zou komen staan. En ze zei: 'Dit hebben we zo opgesteld.' Als we dit ter discussie gaan stellen dan stort het hele kaartenhuis misschien wel in."²⁰

De uitgevers hadden bovendien ook belang bij een systeem waar voor henzelf geen administratie aan vastzat. Michel Frequin: "Die 30 procent zou netto worden uitgekeerd. Op het moment dat je als uitgever de uitbetaling naar je toe haalt, dan zit je ook zelf met de uitvoeringslast. En met het leenrecht

had je twee problemen: 1) heel veel oud werk zit wel in de bibliotheek en er wordt een vergoeding voor betaald, maar die auteurs heb je misschien niet eens meer onder contract. Hoe moet je die uitbetaling dan regelen? 2) wat ook heel belangrijk is: 70 procent van die boeken in de bibliotheken is vertaald, dus een belangrijk deel van de vergoeding moet naar het buitenland. Die rechten hebben de Nederlandse uitgevers niet en die krijg je ook niet makkelijk. Amerikanen, bijvoorbeeld, kennen het leenrecht niet en geven alleen vertaalrecht. Er waren dus ook voordelen voor uitgevers om genoeg te nemen met een lager bedrag en dat wel netto te krijgen. Ze hoefden er niets voor te doen en zich alleen aan te melden. Dat was een belangrijk argument."²¹

20 Interviews Holierhoek, Frequin en Van Krevelen.

21 Interviews Van Krevelen en Frequin.

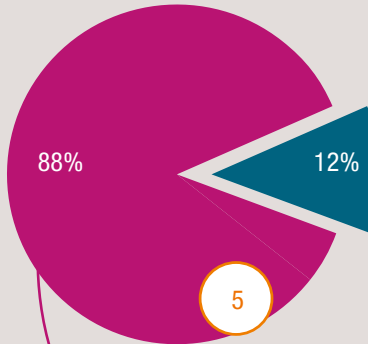
Wat betekent 70:30 werkelijk?

Verdeling van de leenrechtmiddelen die Stichting Leenrecht in 2014 ontving

Totaal 13,5 miljoen euro

% Administratiekosten

Vergoeding
geschriften

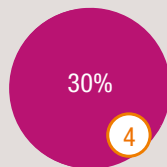

Vergoeding
audio, dvd/video,
multimedia,
kunstuitleen en
uitleen van bladmuziek.

11,2 miljoen

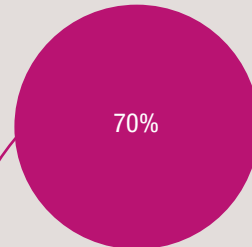

De uitgevers (PRO)

3,2 miljoen

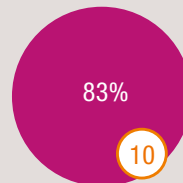
De auteurs (Lira en Pictoright)

7,8 miljoen

Lira

5,8 miljoen

Auteurs;
• schrijvers
• journalisten
• vertalers

Pictoright

1,2 miljoen

Beeldmakers;
• illustratoren
• fotografen
• vormgevers

Voor vertaald werk wordt het aandeel dan weer verder opgesplitst volgens de verhouding 70 : 30 voor de vertaler en de oorspronkelijke buitenlandse auteur, voor wie dus uiteindelijk een zesde van de vergoeding overblijft.

In gesprek met Rien Verhoef

“Strijdbaarheid blijft nodig, het leenrecht is niet in beton gegoten”

Rien Verhoef (67) is de vaste vertaler van Ian McEwan. Hij heeft blond, kort haar en een vriendelijke stem. Als we aan een tafeltje in café De Jaren (Amsterdam) gaan zitten, begint hij onmiddellijk over de jaren zestig en zeventig toen de discussie over leenrecht volop speelde. Hij haalt een boek uit zijn tas met foto's van demonstrerende schrijvers bij de toenmalige openbare bibliotheek aan de Keizersgracht. Via Stichting Lira heeft hij zich zeventien jaar voor het auteursrecht ingezet en zelfs nu hij al een aantal jaar geen bestuurslid meer is, laat hij van zich horen in de vergaderingen. Hij doet het niet voor het geld (het leenrecht levert hem weinig op), maar uit overtuiging. Het auteursrecht – en het leenrecht – moet uit principe beschermd worden. Verhoef is redelijk fel over e-books. Hij vindt eigenlijk dat e-books helemaal niet uitgeleend zouden moeten worden. Je kan namelijk piraterij niet tegengaan.¹

Hoe bent u in het vertalen terechtgekomen? Uw vader was ambachtsman uit Rotterdam.

“Eind jaren zestig heb ik verschillende studies geprobeerd: natuurkunde in Delft, sociale wetenschappen. Na de gestopte studies heb ik jarenlang gewerkt en toen wilde ik toch een serieus vak leren. Ik ben gaan praten met mensen van wie ik het idee had dat ze het naar hun zin hadden in hun werk. Daar was ook een vertaler bij. Ik heb me aangemeld bij het toenmalige Instituut voor Vertaalkunde en ben tijdens die studie al boeken gaan vertalen.”

“Ik heb collega's uit het vak zien verdwijnen, omdat het stressvol en eenzaam kan zijn. Van die crises die kunstenaars ook hebben: 'Kan ik het nog? Ben ik wel goed genoeg?' Het is een artistieke bezigheid.

¹ Interview met Bela Heilbron op 13 juli 2015.

Je kan ook een translator's block krijgen. Ik heb het altijd met veel plezier gedaan. Op een gegeven moment ben ik naast boeken andere dingen gaan vertalen: krantenartikelen, bij weekbladen, artikelen over kunst, voor musea als het Rijksmuseum, Joods Historisch Museum. De inhoudelijke expertise is daar wel in huis. Maar een tekst goed vertalen, dat moet je aan een literair vertaler overlaten.”

Hoe belangrijk is de leenvergoeding voor u?

“Het soort werk wat ik doe – literair vertaler van het hogere literaire segment – dat leent voor geen meter uit. Ik heb dus ook nooit veel ontvangen, niet het soort bedragen dat sommige mensen daaruit halen, en het is geen substantieel deel van mijn inkomen. Het gaat dan om bedragen van minder dan duizend euro per jaar. Toen het begon, was dat leuk. De eerste keer dat het werd uitgekeerd, had het ministerie ervoor gezorgd dat het op 5 december op ieders rekening stond. Dat zorgde voor hilariteit, maar ook tevredenheid.”

U bent zeventien jaar bestuurslid van Lira geweest.

“Ik was zeer geïnteresseerd in het leenrecht en ik bemoeide me daar ook mee. Lira hechtte eraan om mensen uit de praktijk in het bestuur te halen. In 1996 ben ik dat gaan doen en vier jaar later ben ik penningmeester geworden. Ik ben in totaal zeventien jaar bestuurslid geweest. Dat zijn lange zittingstijden, omdat het zo’n gecompliceerd terrein is. Lira doet ook kabelrecht, thuiskopie, et cetera. Dat is allemaal auteursrecht en het duurt even tot je voldoende deskundigheid hebt om een goed bestuurslid te zijn.”

Die zeventien jaar was geen uitzondering?

“Van de mensen die vóór mij afscheid hebben genomen, waren er twee die er achttien jaar in hadden gezeten. De huidige voorzitter,

Kees Holierhoek, zit er vanaf de oprichting. Hij heeft er zijn beroep van gemaakt.”

De laatste jaren hebben we te maken met een teruglopende uitleen van boeken.

“Dat ligt niet aan de leenvergoeding. Toen de bibliotheken moesten gaan betalen voor het leenrecht, gingen ze bepaalde beperkingen stellen aan het aantal boeken dat mocht worden geleend, of vroegen ze geld per uitlening. Dat is goed gemonitord en het effect viel best mee. Het zit meer in een aantal maatschappelijke ontwikkelingen: de vermindering van de belangstelling voor boeken. Daarbij is het effect gekomen van de bezuinigingen op cultuur die de bibliotheken behoorlijk getroffen hebben en die tot de sluitingen hebben geleid. Daardoor gingen mensen in het veld creatieve oplossingen verzinnen: samenwerkingen met schoolbibliotheken. Met als complicerende bijkomstigheid dat schoolbibliotheken zijn vrijgesteld van de leenvergoeding voor scholieren, maar niet voor uitlenen aan niet-scholieren.”

“Maar het grootste probleem vind ik: de komst van het e-book en alles wat ermee samenhangt, ook de uitleen van het e-book, daar hangt een grote zwarte wolk overheen van de piraterij. Uit onderzoek komt naar voren dat het wel eens zo zou kunnen zijn dat voor elk verkocht e-book er negen circuleren die niet betaald zijn. Dan kun je voorspellen dat je jezelf in de voet schiet als je gaat uitlenen op grote schaal. En daarmee wordt de uitleen van papieren boeken volledig gekannibaliseerd. Ik ben er steeds minder voorstander van om überhaupt e-books te produceren.”

Toen u uw eredoctoraat ontving van de Universiteit van Leiden, zei u in uw dankwoord dat het auteursrecht beter beschermd moet worden.

“Inbreuk maken op het auteursrecht is een misdrijf. Daarom is het aan de overheid om daar tegen op te treden. De overheid heeft het

laten lopen. Ze hebben geen downloadverbod ingesteld en geen barrières opgeworpen om het auteursrecht te beschermen. Het kabinet heeft een derde van de cultuursubsidies ingetrokken en vindt dat de cultuursector zichzelf beter moet zien te bedruipen. Dan moet je niet ook nog eens zeggen dat we onze rechtsbescherming zelf maar moeten regelen.”

Als je nu een boek leent op je e-reader dan verdwijnt het na drie weken.

“Ja, dat is de theorie. Maar er is zóveel expertise op het gebied van kopiëren en verspreiden. De instanties die daar iets tegen zouden kunnen doen, die hebben daar geen zin in. Inclusief de ministeries. Ik ben absoluut niet tegen technische ontwikkelingen, alleen er zou een betere garantie voor de opbrengst moeten komen. Ik heb in het verleden bij Lira wel eens voorgesteld om – net als bij de thuiskopieheffing op dragers, zoals op cd’s – ook een heffing op internet in te voeren om de rechthebbenden te compenseren. Dat moet je via de aanbieders van internet doen.”

Heeft u invloed op de verschijning van een e-bookversie van een boek dat u vertaald heeft?

“Nee, als de uitgever het wil, dan wil hij dat. Ik kan alleen een fatsoenlijke afspraak maken over de opbrengst. Overigens begrijpen uitgevers ook wel dat e-books nadelen hebben. Het zou mij niet verbazen als auteurs met hun uitgever gaan overeenkomen om geen e-book meer te maken. Of een e-book pas na verloop van tijd uit te brengen.”

Staat het leenrecht door de daling van het aantal uitleningen en de opkomst van het e-book onder druk?

“Het kost natuurlijk een bepaald bedrag om het incasso- en repartitieapparaat in de lucht te houden. Als het aantal uitleningen

zodanig daalt dat het echt exorbitant veel duurder gaat worden om de opbrengsten naar de individuele rechthebbende te brengen, ja... Het staat op dit moment nog niet onder druk. Maar het is wel zo dat Lira de afgelopen jaren heeft moeten snijden in de exploitatie. Er gaat een bepaald percentage van de vergoeding als kostentegemoetkoming naar Lira. Maar het College van Toezicht, ingesteld door de Staat, stelt daar een maximum aan. Als Lira het daarvoor niet meer kan doen, dan ontstaat spanning. Hoe zou je dat moeten oplossen? Als je in de blauwe lucht filosofeert, dan zou je je kunnen voorstellen dat het leenrecht gekoppeld wordt aan de oplagecijfers van de uitgevers. Net als het reproductie recht dat over kopieën gaat, je weet nooit hoeveel er echt zijn gemaakt, er is gewoon een verdeelsleutel aan het auteursrecht gehangen. En dat zou met het leenrecht ook kunnen. Dan hoef je het hele apparaat niet in stand te houden. Dan storten we het geld bij de uitgevers en die verdelen het onder de auteurs. Maar als je dat zou doen, dan open je weer een hel van oneigenlijk gebruik. Dus op het moment dat ik dat opper, dan zou ik het zelf nooit zo doen."

"Het leenrecht is niet in beton gegoten. Er kan op een gegeven moment worden gezegd dat het minder moet. Al die regelingen zijn nooit voor de eeuwigheid en daarom moet je een gezelschap van strijd bare rechthebbenden hebben om regelingen te bevechten of in stand te houden. Of die, als zich nieuwe ontwikkelingen voordoen, nieuwe terreinen ontginnen. We moeten erbij blijven en zorgen dat je niet vergeten wordt, niet ondergeschoven wordt."

3 “Het heeft wel wat aanpassingshitte gekost”

Tegelijk met de discussie over de verdeling van de nieuwe leenrechtvergoeding tussen uitgevers en auteurs speelde een tweede, minstens zo fundamentele discussie. Hoe hoog moest de vergoeding worden? ‘Bilijk’, eiste de wet. Maar wat was dat? De ministeries van Justitie en OC&W kwamen met de bibliotheken (NBLC) en met Stichting Leenrecht overeen dat het Nuis-regime in 1996 nog één keer zou worden uitgevoerd. Dat gaf de partijen een jaar de tijd om nieuwe afspraken te maken. Dat gebruikten ze ten volle. De strijd barstte al in februari '96 los. Rudi van der Velde, directeur van het NBLC voorzag in *Boekblad* een verhoging naar een bedrag tussen 10 en 20 miljoen gulden, maar waarschuwde voor te grote stappen: “als de leenvergoeding te snel stijgt, gaan de bibliotheken minder boeken kopen, want dat is het enige variabele deel van hun budget” (aan hun andere lasten, zoals die voor personeel en huisvesting, viel kennelijk niet te sleutelen). André Beemsterboer, die door NRC *Handelsblad* werd benaderd in zijn rol van directeur van Stichting Leenrecht, noemde geen concreet bedrag, maar vond het “niet

billijk de vergoeding op het huidige niveau te houden”.¹

De hoop in februari '96 was dat de onderhandelingen snel, mogelijk nog die maand, konden worden afgesloten. Dat was al te optimistisch. De uitgangstellingen van de bibliotheken (NBLC) en Stichting Leenrecht (SL) lagen enorm uit elkaar. SL vond dat 10 procent van het relevante budget beschikbaar moest zijn voor de auteursrechthebbenden – volgens haar was dat een ‘gebruikelijk uitgangspunt’ in de exploitatie van auteursrechtelijk beschermd materiaal. De exploitatie van de bibliotheken was 800 miljoen gulden (1996), zodat 10 procent neerkwam op 80 miljoen gulden (nu ruim 50 miljoen euro). Ho-ho, zei het NBLC, die 10 procent moet niet worden berekend over onze totale exploitatie, maar over het bedrag dat wij besteden aan de aankoop van boeken, cd's en dergelijke, en dat is rond 140 miljoen gulden. Volgens

1 Voorstel (van Stichting Leenrecht) voor een tariefstructuur voor de uitlening van geschriften door openbare bibliotheken voor de periode vanaf 1 januari 2000, ten behoeve van de vergadering van de Stichting Onderhandelingen Leenvergoedingen van 7 april 1999, als bijlage van een verslag van die vergadering. ‘Uitgevers krijgen dit jaar hooguit hetzelfde bedrag’ in *Boekblad*, 2 februari 1996 (Van der Velde); *NRC Handelsblad*, 7 februari 1996 (Beemsterboer).

ons zou 14 miljoen gulden (9 miljoen euro) dus een billijke vergoeding zijn.²

Het kwartje van Nuis

Hans van Velzen was jarenlang directeur van de Openbare Bibliotheek in Amsterdam (OBA) en nam indertijd namens het NBLC deel aan de onderhandelingen over de hoogte van de leenvergoeding. Als hij café De Jaren binnenloopt, de locatie van het interview, is de eerste indruk die van een bedaagde, keurige heer – grijs haar en goed in het pak. Maar hij praat snel, een beetje binnensmonds, en op besliste toon, en blijkt nog altijd geen man die over zich laat lopen. Dat heeft hij als directeur van de OBA vast ook nooit gedaan. Hij is een slimme strateeg. Hij weet waar hij het over heeft en hoe hij de publieke functie van de bibliotheek in zijn voordeel kan gebruiken (wie kan daar nu tegen zijn?). De huidige manager van Stichting Leenrecht typeert hem in een briefing als een ‘geducht en gerespecteerd’ onderhandelaar. En Kees Holierhoek van Lira kenschetst hem op milde toon als ‘grootmeester in de amateur-toneelkunst’.³

Van Velzen zegt in terugblik: “We hebben onderhandeld als leeuwen. We zaten in een ongelijkwaardige positie. Normaal, als je onderhandelt, gaat het om de aankoop van iets. Jij zegt: ‘Ik wil zoveel hebben.’ Ik zeg: ‘Ik

wil zoveel betalen.’ Maar in dit geval kregen wij niets terug. Ik kon de achterban alleen maar melden: ‘We moeten nu eenmaal betalen en dit is eruitgekomen.’ Ik had niets terug te brengen. Alleen een zo gering mogelijk bedrag.” Zijn poging om de publieke functie van de bibliotheken daarbij als wapen in te zetten, had effect. In de loop van de onderhandelingen halveerde Leenrecht met precies dat motief – ‘erkenning van de publieke culturele functie van de bibliotheken’ – haar eis naar 5 procent, ofwel 40 miljoen gulden (toevalligerwijs exact het bedrag dat ook Marga Klompé in 1970 in haar hoofd had gehad. Alleen was de koopkracht van 40 miljoen in die tijd drie keer zo groot geweest, zodat de auteurs van 1996 de hoogte van hun ‘billijke vergoeding’ dus eigenlijk een stuk lager inschatten dan de KVP-minister).⁴

Mogelijk dachten de auteurs en uitgevers in Stichting Leenrecht dat de forse verlaging van hun eis hen in dank zou worden afgenomen. De halvering was ook om een andere reden een slimme zet. 40 miljoen was nog steeds een verviervoudiging ten opzichte van de bestaande situatie en sloot fraai aan bij het tarief dat sommige bibliotheken al in rekening brachten: 25 cent per uitlening (bij het toenmalige aantal uitleningen van rond 160 miljoen). Kennelijk preludeerde een deel van biblio-

2 Voorstel voor een tariefstructuur vanaf 1 januari 2000, SL.

3 Briefing Arjen Polman, Stichting Leenrecht. Interview Holierhoek.

4 Interview Hans van Velzen, 13 juli 2015. Interview Holierhoek. Argument voor 5%: notitie Kees Holierhoek, 16 februari 1999, met als titel ‘onderhandelingen in 1998 over de billijke vergoeding voor de uitleen van geschriften in de periode vanaf 1/1/2000’.

theekland daar op. Jan Verhagen wijst erop dat "het kwartje [bovendien, MM] al jaren circuleerde in de kring van de Vereniging van Letterkundigen en dat Aad Nuis het, toen ie staatssecretaris werd, op een gegeven moment heeft omhelsd." Al met al meende men bij Stichting Leenrecht een verwachtingspatroon met betrekking tot dat kwartje te mogen signaleren en, aldus Verhagen, "daar moet je dan niet meer te veel van af-

wijken". De meerderheid van bibliotheken had echter een heel ander verwachtingspatroon en wilde zo dicht mogelijk bij de vergoeding blijven die ze tot dan aan de 'Nuis'-regeling kwijt waren: 6 cent per uitlening (Nuis had in de jaren tachtig gemikt op 10 cent, maar door het afschaffen van de rijkssubsidie was de feitelijke vergoeding lager uitgevallen).⁵

⁵ Interview Verhagen.

Kermis en pretpark

Toen in 1996 de onderhandelingen over de hoogte van de nieuwe leenvergoeding losbarstten, paste een aantal bibliotheken een 'kermismodel' toe: ze lieten de leden naast het lidmaatschap ook een bedrag per 'attractie' (= per boek) betalen. Maar de meeste hanteerden het 'pretparkmodel' en verdisconteerden de leenvergoeding in de toegangsprijs (= het lidmaatschap). Hoewel ze dat natuurlijk deden met het argument dat ze hun drempel zo laag mogelijk wilden houden, leidde het volgens Jan Verhagen ook tot nogal wat 'lucht' tussen het aantal uitleningen en het aantal daadwerkelijk gelezen boeken. "Mensen namen tien boeken mee, maar lazen ze niet allemaal. Als je zegt: het kost een kwartje per boek, dan gaan ze selecteren. Maar dan zou het volume aan uitleningen halveren en dat is niet leuk voor de

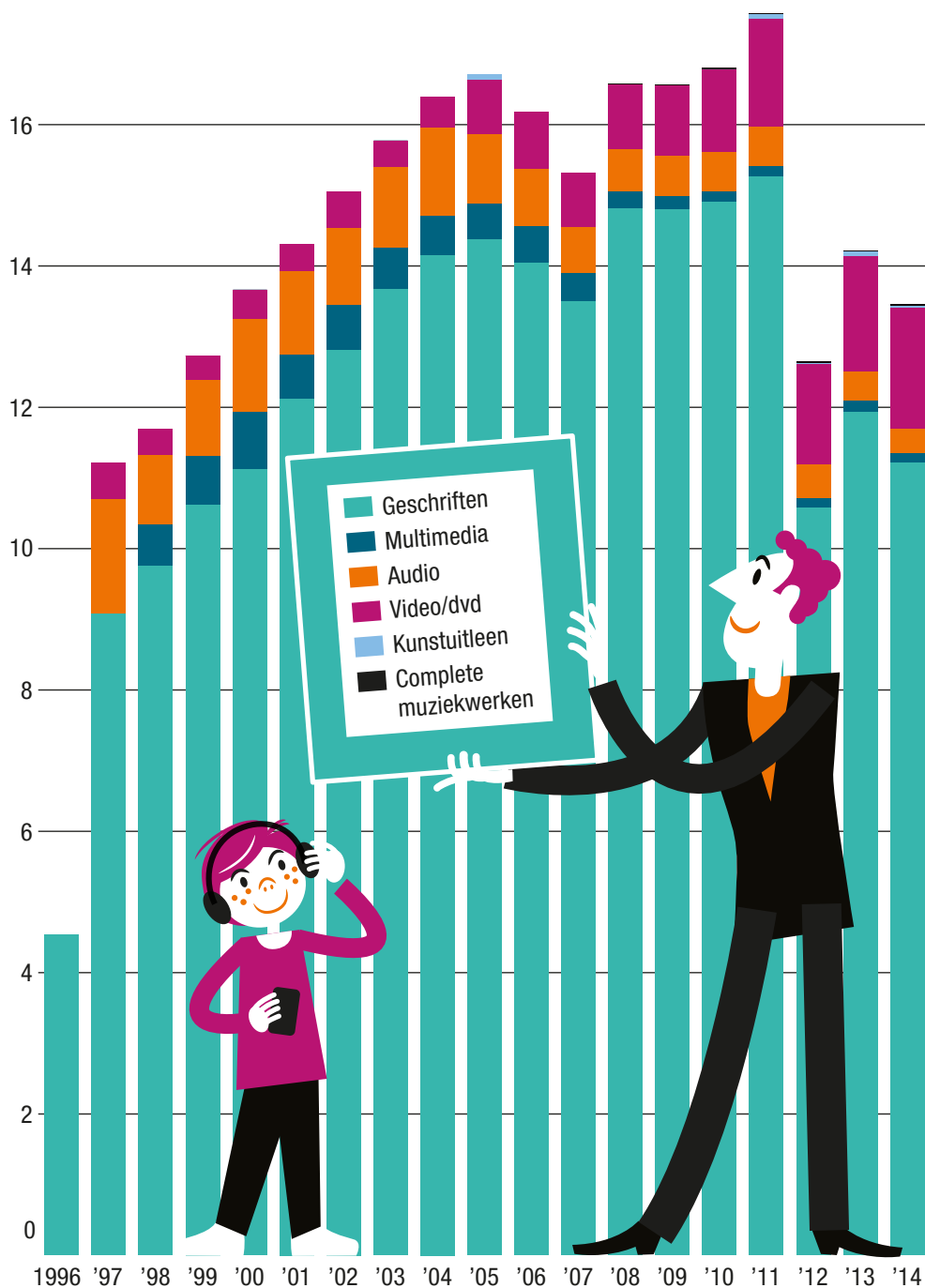
bibliotheek. Dus ik heb het ze maar nooit voorgesteld." Het pretparkmodel is gemeengoed gebleven, hoewel veel bibliotheken wel maxima stellen aan het aantal te lenen boeken. Verhagen vermoedt dat er ook vandaag nog altijd wat 'lucht' in de leencijfers zit. De meeste bibliotheken betalen liever de leenvergoeding over die ongelezen boeken dan hun toch al dalende uitleencijfers nog verder omlaag te duwen, denkt hij. Moeten wij daar als auteurs bezwaar tegen hebben, opper ik, we profiteren er toch van mee? Verhagen: "Ja, maar is het in het belang van de auteurs dat hun boek wordt meegenomen maar niet gelezen?"⁶

⁶ Interviews Van Velzen, Verhagen. Dat Nuis het kwartje openlijk haalbaar achtte, blijkt ook uit het artikel 'Uitgevers krijgen dit jaar hooguit hetzelfde bedrag' in *Boekblad*, 2 februari 1996.

Overzicht van de incasso

De aan Stichting Leenrecht betaalde vergoedingen

18 miljoen euro

Door de halvering van de eis van Stichting Leenrecht naar 40 miljoen en een kwartje per uitlening werd het gat met het NBLC een stuk kleiner. Maar het bleef aanzienlijk. Het aantal uitleningen vertoonde sinds begin jaren negentig een licht dalende trend van een procent per jaar en het NBLC vreesde dat een snelle verhoging van de leenvergoeding dat proces zou versterken. Onderhandelaar Van Velzen c.s. wilde zich niet vastleggen op een kwartje en pleitte voor een stapsgewijze verhoging, onder goede monitoring van de effecten. Ed Berg, de onafhankelijke voorzitter van de Stichting Onderhandelings Leenvergoedingen (StOL), toonde zich gevoelig voor zo'n voorzichtige aanpak. In de herfst van '96 liet Leenrecht het niet op diens salomonsoordeel aankomen en accepteerde het groeiemodel – zonder het kwartje als uiteindelijk doel los te laten. Daarmee was de weg vrij voor een akkoord.⁷

Op 11 december 1996 zetten NBLC en Stichting Leenrecht hun handtekening onder een convenant over de leenrechtvergoeding voor de eerste drie jaren. Eerst moest de StOL nog even formeel worden opgericht, anders zou dat convenant geen

officiële status hebben. Dat gebeurde op de valreep, een dag tevoren, op 10 december 1996. De afspraak die in de StOL-vergadering van de 11^e ter tafel lag, was dat de bibliotheken in 1997 het bedrag aan leenvergoeding zouden verdubbelen naar 20 miljoen gulden. Het ging om een afkoopsom, want exacte uitleengegevens waren niet beschikbaar, het hele bouwwerk van incasso en verdeling rustte nog op steekproeven en schattingen. De afkoopsom zou met een tussenstap in 1998 oplopen naar 23 miljoen gulden (14 miljoen euro) in 1999, wat neerkwam op een stijging van 6 naar 14 cent per uitlening (uitgaande van een stabiel aantal uitleningen). Of deze stappen daadwerkelijk werden gezet zou afhangen van de ontwikkeling van het leengedrag. Daartoe was een 'stoplicht-regeling' bedacht. Als het aantal bibliothekleden in een jaar tijd daalde met meer dan 5 procent en het aantal uitleningen met meer dan 10 procent, sprong het licht op 'oranje' en werd het tempo van de leengeldverhoging vertraagd. Bij dalingen boven 10 respectievelijk 20 procent sprong het licht op 'rood' en werd de verhoging stilgelegd. Na drie jaar zou men het convenant evalueren en aanpassen.⁸

Het convenant regelde ook de leenvergoeding voor audio-cd's en video/dvd's. Het NBLC verzette zich met hand en tand tegen een window time, een wachttijd, voor nieuwe releases. Ook die moesten meteen voor

⁷ Daling: de brief Sorgdrager/Nuis van 28 februari 1995 meldt 173 miljoen uitleningen in 1991 (CBS-cijfer). Dat liep terug naar 164 miljoen (inclusief verleningen) in 1996. Drs. Ed Berg was lid van de Raad van State en voormalig hoofddirecteur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. 'Salomonsoordeel': notulen bestuur Stichting Leenrecht, ongedateerd, in voorbereiding op StOL-besprekingen van 15 en 31 oktober 1996.

⁸ StOL: *Staatscourant*, 24 maart 1997. Voorstel voor een tariefstructuur vanaf 1 januari 2000, SL.

uitleen beschikbaar zijn, eisten de bibliotheken. Om de producenten tegemoet te komen, gingen ze akkoord met een toeslag van 1,50 gulden op de uitleen van de meest populaire cd's en dvd's (die op de hitlijsten van Stichting Mega Top 100 stonden), bovenop een basistarief van 50 cent.⁹

Op de valreep ging het nog bijna mis. NBLC en Stichting Leenrecht waren het eens over de hoofdlijnen van het convenant, maar er lagen toch nog wat geschilpuntjes. Zo had men wel besloten de oude 'Nuis'-regeling ad 10 miljoen in het overgangsjaar 1996 nog een keer te laten doorlopen, maar die gold alleen voor geschriften, de cd's en dvd's zaten er niet in. Omdat die wel onder de nieuwe wet vielen, wilde Stichting Leenrecht dat de bibliotheken daar over 1996 alvast wat voor betaalden. Verder wilde Leenrecht de bibliotheken rente in rekening brengen als zij hun vergoedingen te laat overmaakten. Tijdens de slotsessie verzette bibliothekman Hans van Velzen zich scherp tegen deze eisen en dreigde hij het hele convenant op te blazen. Voorzitter Berg van de StOL reageerde nuchter: in dat geval zou hij gebruik maken van zijn – sinds de vorige dag ook officiële – recht om de knoop door te hakken. Het was voor Van Velzen dus slikken of stikken. “Ja,” zegt Kees Holierhoek van Lira/Leenrecht glimlachend in terugblik, “het heeft wel wat emoties en ‘aanpassingshitte’ gekost.”¹⁰

⁹ Verslag Stichting Leenrecht 1996-1997-1998.

¹⁰ Eigen verslag van vergadering StOL door André Beemsterboer, 12 december 1996.

Automatiserings- en verdelingsperikelen

Het kostte daarnaast ook veel hoofdbrekens, zeker de eerste vijf jaren. Stichting Leenrecht had in de voorbereidingsjaren bijna 1 miljoen gulden aan kosten gemaakt, die nu stapsgewijs vanuit de te ontvangen vergoeding moesten worden weggewerkt. En er kwamen nieuwe kosten aan. De oude TUL-regeling van het ministerie van OC&W leunde op zwakke steekproeven met leengegevens van een beperkt aantal bibliotheken. Bovendien was de computerprogrammatuur voor het matchen van die gegevens met de aanvragers van een leenvergoeding onbetrouwbaar gebleken *beyond repair*. Er moest dus een beter systeem worden ontwikkeld. Eind 1996 kregen drie bedrijven het verzoek een offerte te doen voor de bouw, met subsidie van OC&W, van een nieuw Geschriften Repartitie Informatie Systeem (GRIS): Buma/Stemra, Raet en RCC/ Roccade (het geprivatiseerde Rijks Computer Centrum, later omgedoopt tot Getronics). De opdracht ging naar Getronics. Dat was geen succes. Toen het nieuwe systeem werd gevuld met boektitels, uitleencijfers, en namen van rechthebbende auteurs en uitgevers bleek de koppeling van die databestanden niet te werken. Kennelijk achtte men Getronics niet in staat dit op te lossen, want daarvoor deed men toch maar een beroep op Buma/Stemra, dat zelf al een heel leerproces met dit soort perikelen had doorgemaakt. Vanwege deze vertraging vond de ‘repartitie’ ook

in 1997 nog een keer plaats op basis van de oude, rammelende TUL-methode. Pas eind 1998 was het GRIS-systeem voldoende op orde om de rechthebbende auteurs en uitgevers hun definitieve aandeel in de leenvergoeding over 1997 en 1998 uit te betalen. Dat wil zeggen: een deel van hen. De steekproef van leengegevens bestreek inmiddels de helft van de bibliotheken en was nu voldoende betrouwbaar. Maar de bestanden met gegevens van de rechthebbenden vertoonden nog altijd gebreken.¹¹

Door alle onduidelijkheden kwamen nogal wat klachten binnen bij Lira en bij PRO (de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, waarin de uitgevers hun rechtenbeheer gebundeld hadden). Bovendien doken verhalen op over misbruik en zwakke controle. De Volkskrant berichtte dat een typograaf zich als 'illustrator' had laten registreren en – overigens nog onder de oude 'Nuis'-regeling – jarenlang een vergoeding van duizenden gulden had ontvangen. Kees Holierhoek vertelt dat er ook in de beginjaren van de nieuwe regeling "allerlei vreemde experimenten" waren. "Er is wel een uitgever geweest die mensen op zijn kantoor vertalingen liet maken en vervolgens een vergoeding voor vertaald werk incasseerde. Onlangs hoorde ik nog een naam van zo iemand."¹²

Toen in 1999 de afgesproken evaluatie van de eerste drie jaar naderde, kon de Stichting Leenrecht melden dat de belangrijkste repartitiereglementen (voor de verdeling van de leenvergoedingen) intussen waren gemaakt en goedgekeurd. Kees Holierhoek herinnert zich de besprekingen hierover als "een mooi proces". Toen de basisverdeling in de geschriften eenmaal uit-onderhandeld was (de 70 : 30 en de aandelen van de 'visuelen' en de vertalers), "hebben we elkaar allemaal weer gevonden aan een grote ronde tafel", zo vertelt hij. "Daar hebben we de puntjes op de i gezet in de vorm van een repartitiereglement. We hebben daar veel aandacht aan besteed omdat we op basis daarvan ook een aantal speciale reglementen [voor audio, video, multimedia, et cetera, MM] moesten maken. Het drukt je met de neus op de feiten. Je moet in zo'n reglement alles gaan definiëren, toepasbaar maken en beslisbaar maken: wie recht hebben op een vergoeding, in welke verhouding, hoe moet worden bewezen of iemand rechthebbend is, wat doe je als er twee auteurs zijn, wat doe je als auteurs ruzie krijgen over hun aandeel, wat voor procedure volg je dan – we hebben heel veel kleine procedures ontwikkeld." Het lag voor de hand dat men dankbaar gebruikmaakte van de expertise van Buma op dit gebied. "We hadden voorbeelden vanuit de muziek, waar Jan Verhagen vandaan kwam, dus die had daar wel ervaring mee." Holierhoek denkt dat hij wel dertien versies heeft geschreven van het basisreglement, maar in december 1997 had het College van Toezicht het zijn fiat gegeven,

¹¹ Boekblad, 2 februari 1996. Verslag Stichting Leenrecht 1996, 1997, 1998.

¹² Verslag SL 1996-1998; De Volkskrant, 27 mei 1998; interview Holierhoek.

waarmee het automatisch ook de wettelijk vereiste goedkeuring van de ministers van Justitie en OCW had verkregen.¹³

Dat was mooi, maar aan de uitvoering van dat goedgekeurde reglement bleef het een en ander schorten. Het verslag van Stichting Leenrecht over de eerste drie jaren, zoals dat in 1999 verscheen, meldde dat de dataverzameling en -verwerking nog met een paar fundamentele problemen kampen. Die zaten zowel aan de kant van de ontvangers als aan die van de betalers. De gegevens van de auteursrechtorganisaties over de identiteit en de rekeningnummers van hun rechthebbenden vertoonden lacunes. De bibliotheken op hun beurt konden nog geen gedetailleerde informatie leveren over de uitleen van specifieke titels in audio (cd's), video (dvd's) en multimedia (cd-roms), met als gevolg dat de onderhandelingen over de daarmee samenhangende verdeelsleutels stagneerden. In het voorjaar van 1999 begonnen Stichting Leenrecht en het NBLC in de onderhandelingsstichting StOL met besprekingen over de afspraken voor de jaren 2000 en daarna. Ook daar bleek de informatievoorziening van de bibliotheken weer een probleem. Het accountants- en adviesbureau Deloitte & Touche had opdracht gekregen om bij hen een aantal basisgegevens over de uitleen en het ledenbestand te verzamelen. De bibliotheken hadden zo veel moeite met het beantwoorden van die vragen dat

in december '99 nog altijd een paar reacties ontbraken. Het probleem, zo bleek uit een onderzoek dat staatssecretaris Rick van der Ploeg van OC&W het jaar daarop liet doen, zat deels in de verkokerde structuur van het bibliotheekwezen. Mede daardoor liepen de bibliotheken ver achter in hun automatisering. De onderzoekscommissie adviseerde een 'digitaal Deltaplan' om dit te verbeteren. Volgens Kees Holierhoek heeft de versnipperde automatisering van de bibliotheken het ontwikkelen van een soepel functionerende leengeldadministratie behoorlijk in de weg gezeten: "De bibliotheken werkten op verschillende software, het heeft wel twintig jaar geduurd voordat de landelijke centrale aanlevering van hun gegevens geregeld was."¹⁴

Het kwartje wordt weer een dubbeltje

Het ontbreken van goede gegevens had ook zijn invloed op de besprekingen over de regeling voor 2000-2002. Een peiling had in 1997 een lichte daling van de uitleen van boeken aan volwassenen laten zien, van iets meer dan 1 procent, en een stijging van 3 procent bij de jeugd. Hoe was het in 1998 gelopen? De bibliotheken waren onzeker en wilden de vergoeding in hetzelfde tempo verder laten stijgen naar 27,5 miljoen gulden in 2002. Jan Verhagen, Kees Holierhoek en André Beemsterboer wezen

¹³ Verslag SL 1996-1998; interview Holierhoek.

¹⁴ Verslag SL 1996-1998. Onderzoek Deloitte: Verslag vergadering StOL, 7 december 1999. Onderzoek 2000: C. Schulz, 'Bibliotheken: van uitleenfabriek naar modern informatiecentrum', in *Boekblad*, 1 februari 2002.

dit namens Stichting Leenrecht af. Zij wilden een tweemaal zo snelle stijging naar 32 miljoen gulden (alleen voor geschriften, dus exclusief de vergoedingen voor audio, video, multimedia, en bladmuziek). Om op dat punt uit te komen, zetten ze flink hoger in, op 40 miljoen, en dan niet langer als afkoopsom op basis van schattingen maar met ingang van 2002 op basis van het echte aantal uitleningen à een kwartje per stuk.¹⁵

Wellicht kwam het doordat de bibliotheken meer zicht kregen op hun leengegevens over 1998 – die meevielen – maar in juni volgde een eerste doorbraak. Het is niet helemaal duidelijk of dat gebeurde tijdens een informeel overleg of in een officiële vergadering van de StOL. De NBLC-vertegenwoordigers hadden besloten de doelstelling van een kwartje per uitlening te accepteren maar omdat de euro eraan kwam, stelden ze voor daar een eurodubbeltje van te maken. Verhagen: “Dat was geen 25 maar 22 cent [om precies te zijn 22,0371, MM] maar ik vond het een meesterzet van hen.” Hij moet er na al die jaren nog steeds luid om lachen: “Het kwartje was een dubbeltje geworden! Schitterend!” De bibliotheken wilden ruim de tijd nemen om de vergoeding naar dat eurodubbeltje toe te laten groeien – zes jaren, tot 2005 – maar

Beemsterboer, Holierhoek en Verhagen begrepen dat ze feitelijk hun ‘kwartje’ als norm binnen hadden en namen de suggestie onmiddellijk over. Vervolgens deden de bibliotheken nog een concessie door een wat sneller groeitempo aan te bieden, dat niet ver meer lag van het doel dat de Leenrechtmensen zichzelf intern hadden gesteld. Het vergde nog wat discussie over dat tempo en het jaar waarop het volle eurodubbeltje zou zijn bereikt, maar eind september waren de partijen het over vrijwel alle details eens. Na nog wat laatste gesteggel over inflatiecorrecties en indexaties bekrachtigden ze dit in een bijeenkomst van de StOL in december (het eurodubbeltje gold voorlopig alleen voor geschriften; de overige vergoedingen bleven nog even in guldencenten). Kort daarop ging het nieuwe millennium van start, met als kleine, Nederlandse mijlpaal dat de lang bevochten leenrechtvergoeding met ingang van 1-1-2000 zou worden berekend over het echte totale aantal uitleningen en niet langer op basis van een steekproef. Stichting Leenrecht had zich daar sterk voor gemaakt, maar de ironie wilde dat zo ongeveer tegelijk met het behalen van dit wapenfeit een forse daling inzette.¹⁶

¹⁵ Verslag vergadering StOL, 7 april 1999; notitie ‘stand van zaken onderhandelingen StOL’ van 12 mei 1999 door André Beemsterboer; notitie ‘onderhandelingsinzet geschriften’ van Kees Holierhoek, 16 februari 1999; Voorstel voor een tariefstructuur vanaf 1 januari 2000, SL.

¹⁶ Notitie ‘stand van zaken onderhandelingen in de StOL’, André Beemsterboer, 12 mei 1999; notitie ‘inzake de onderhandelingen NBLC/StOL’, André Beemsterboer, 16 september 1999; faxbericht G. van Dijk (NBLC) aan André Beemsterboer (Leenrecht), 30 september 1999; verslagen bijeenkomst StOL, 9 juni en 7 december 1999.

In gesprek met Vincent van den Eijnde ***“Het leenrecht van fysieke boeken kan over tien jaar verleden tijd zijn”***

Vincent van den Eijnde (55) is directeur van Pictoright. Deze auteursrechtorganisatie is in 2008 ontstaan uit een fusie van Stichting Beeldrecht (beeldende kunstenaars), Burafo (fotografen), Scrio (illustratoren) en Visuelen (een samenwerkingsverband dat zich ook met het leenrecht bezighield). In het kantoor van Stichting Pictoright, dat vanaf de Amsterdamse Sarphatistraat uitkijkt op Artis, hangt een Karel Appel aan de muur. Van den Eijnde praat makkelijk. Hij spreekt stellig over de problemen met het auteursrecht zonder zijn vriendelijkheid te verliezen.¹

In Nederland zijn rond 5.000 makers bij Pictoright aangesloten. De organisatie beheert drie soorten rechten: 1) Individuele beeldrechten, vooral voor beeldend kunstenaars, zoals Karel Appel. Van den Eijnde: “Als een plaatje van een werk van hem in de krant heeft gestaan, dan kun je ervan uitgaan dat wij dat hebben geregeld”. 2) Collectieve rechten van alle beeldmakers, zoals leenrecht en reprorecht. 3) Volgrecht: als een schilderij verkocht wordt, dan gaat een stukje van de opbrengst naar de kunstenaar en dat regelt Pictoright ook (idem voor foto’s boven 3.000 euro).

Pictoright verdeelt leenvergoedingen uit boeken, tijdschriften en de kunstuitleen. Van de auteursvergoeding voor boeken gaat 17 procent naar de beeldmakers (ruim 1 miljoen euro per jaar). Relatief de grootste bedragen gaan naar illustratoren van kinderboeken, maar ook fotografen en sommige omslagontwerpers kunnen substantiële bedragen ontvangen. Van den Eijnde zit sinds 2002 in het bestuur van Stichting Leenrecht. Hij vindt dat de relatie tussen uitgevers en makers onder druk is komen staan door de opkomst van e-books en van Blendle. Voor e-books krijgen veel beeldmakers geen vergoeding en voor artikelen die via Blendle worden verkocht lijken makers nauwelijks iets te krijgen.

¹ Interview door Belia Heilbron, 6 augustus 2015.

Wat was de reden van de fusie van 2008 die leidde tot Pictoright. Was het belangrijk dat de beeldmakers met één stem spraken?

“De samenwerking begon met het leenrecht. Dat was een overkoepe-
lend recht dat voor alle visuele beeldmakers van belang zou kunnen
zijn. Dus iedereen kwam na invoering van het leenrecht vrij snel tot
de conclusie dat je dat samen moest gaan doen. Eerst is een samen-
werkingsverband opgericht, dat later is omgezet in Pictoright. Dat
was ongelooflijk veel gedoe. Het is een wereld waar belangen niet
altijd parallel lopen en waar steeds onenigheid op de loer ligt.”

“Bij de fusie was het zo dat de fotografen en de illustratoren bang
waren dat er te veel aandacht naar de beeldende kunst zou gaan.
Die spanning zat er wel in. En alle betrokkenen hebben ontzettend
hun best gedaan om de verschillen te overbruggen. Praten, praten,
praten: ‘Het is zoveel beter bij elkaar dan individueel, je moet over de
verschillen heen stappen’. En dat is gelukt. De beeldmakers hebben
ook gezien dat het werkt en we hebben een veel krachtiger stem dan
tien jaar geleden.”

“Binnen onze organisatie zijn vier hoofdgroepen: fotografen, kun-
stenaars, illustratoren en ontwerpers. De illustratoren en ontwerpers
zitten samen in de BNO, fotografen hebben een eigen beroepsorga-
nisatie en de kunstenaars ook. En die groepen zitten in ons bestuur.
We hebben wel een cultuur waarin elk bestuurslid voor de hele
groep denkt. Dat is echt een geluk.”

Bijt het elkaar wel eens, collectieve rechten en individuele rechten?

“Dat speelt wel bij de digitale beeldarchieven, als een fotograaf zelf
een archief aanspreekt en er staan twintig foto’s van hem of haar op,
dan kan hij eventueel proberen om 100 euro per foto te krijgen en
dan heeft hij 2.000 euro. En dan komen wij, en wij vertegenwoordi-
gen 80.000 foto’s. Bij een algehele regeling komen wij dan vaak lager

uit. En dan krijgen die individuele fotografen dus minder dan wanneer ze het zelf regelen. De overgrote meerderheid van de makers is wel blij dat we dit doen. Zij kijken naar ons om het op te lossen. Maar daar zit dus een spanning. En het is een reële spanning.”

Er is ook discussie rond Blendle. Daar gaat het om verkoop van losse artikelen door een andere partij dan degene die het in eerste instantie kocht. Ontvangen fotografen of illustratoren daar iets van?

“Tien jaar geleden had je een uitgever en die gaf een boek uit en dan had je Leenrecht en Reprorecht. Maar nu ontstaan er nieuwe gebruiksmogelijkheden zoals losse verkoop via Blendle. Daar wordt dan niet of nauwelijks extra voor betaald. Verder willen uitgevers een afbeelding van een fotograaf in alle bladen en media van hun hele bedrijf kunnen gebruiken, voor één prijs. Ze willen eigenlijk alles voor minder geld. Als gevolg van dit soort gedoe is er veel grotere spanning tussen uitgevers en makers dan twintig jaar geleden. Dat is heel zorgelijk.”

“Ik denk dat makers, auteurs en beeldmakers het gevoel hebben dat als het financieel moeilijker gaat, er als eerste wordt gekeken of de auteurs niet minder kunnen krijgen. De koffie moet komen, de parkeerplaatsen in de kelder worden ook tegen een normaal tarief gerekend, maar er wordt geknepen op de content en dat voelt onrechtvaardig.”

Wordt het auteursrecht minder serieus genomen?

“Beeld is gewoon gemakkelijk te krijgen. Vroeger bij Stichting Beeldrecht hadden we bijvoorbeeld een probleem met een visboer in Volendam die een plaatje had gebruikt en dat werd dan een toestand. Dat kwam incidenteel voor. Maar nu kun je ergens een plaatje van internet halen. Ik denk dat mensen zich in zo’n geval best wel bewust zijn van het auteursrecht, en dat ze in principe ook wel vinden dat makers betaald moeten worden. Maar niet door hen.”

Is Pictoright belangrijker geworden?

“We zijn zichtbaarder geworden, we staan regelmatig in de krant, mede door de principiële rechtszaken die we voeren. Enerzijds kiezen we bewust onze momenten om een rechtszaak te beginnen of om stelling te nemen. Maar er zijn ook meer aanleidingen voor. Tot begin dit jaar hadden we zeven principiële zaken lopen. Dat is wel heel veel. Nu zijn het er nog drie.”

Er is veel veranderd in de afgelopen jaren. Staat het auteursrecht onder druk?

“Er zijn mensen die echt vinden dat je het auteursrecht moet afschaffen. De piratenpartij bijvoorbeeld. En dan heb ik het niet eens alleen over foto's en illustraties, maar ook over boeken en films. Dat is een hele domme en kortzichtige mening.”

Welke groep heeft het 't moeilijkst? Ik denk meteen aan de fotografen.

“De beeldmakers hebben het allemaal moeilijk. De honoraria gaan omlaag en de uitgevers vragen steeds meer rechten.”

Is de Europese procedure rond het leenrecht voor e-books belangrijk voor jullie?

“Ja, bij fysieke uitleen krijgt een ontwerper iets voor de omslag van de boeken. Maar bij de e-books, die ook een beeldcomponent hebben, krijgt die maker niets. Voor e-books geldt het leenrecht wellicht niet [dat moet de Europese rechter dus uitmaken, MM]. Nu regelen de uitgevers rechtstreeks met de bibliotheken een vergoeding en met name onze beeldmakers krijgen dan bijna nooit wat. Daarom is het belangrijk dat e-books ook onder het leenrecht gaan vallen.”

Dus als een uitgever onderhandelt met een auteur over het uitlenen van e-books, dan wordt de illustrator daar niet bij betrokken?

“Bij kinderboeken kan de illustrator wel aan tafel zitten als hij medeauteur is. Hij krijgt dan ook royalty's. Maar veel van onze makers worden bij boeken ingehuurd om gewoon de omslag te maken of een paar illustraties te maken. Er is vaak niet eens direct contact. Het gaat via de mail of de telefoon. Dus de meesten zitten niet aan tafel bij onderhandelingen over e-bookcontracten.”

Ik vind het opvallend dat de auteurs en uitgevers over e-books tegenover elkaar staan. Ik zou juist denken dat ze één gemeenschappelijk vijand hebben: de illegale download.

“Je ziet dat het auteursrecht, in het verleden ook, zorgt voor meer evenwicht in de markt, evenwicht voor verschillende belanghebbenden. Het auteursrecht is één van de instrumenten om dat te bereiken. Als er dan een ander businessmodel komt, moet je op zoek naar een nieuw evenwicht. Mensen en organisaties komen weer voor hun eigen belang op en dat wordt dan weer knokken. Dat zie je ook bij e-books. Boekhandels krijgen een andere functie, bibliotheken krijgen een andere functie, uitgevers krijgen een andere functie. Er is een onevenwichtigheid in de belangen en dat zorgt voor spanning.”

Heeft het feit dat uitgevers en de makers tegenover elkaar staan rond de e-books ook gevolgen voor de verhoudingen binnen de Stichting Leenrecht? Daar zitten jullie samen aan tafel.

“Daarom kan de Stichting daar ook geen standpunt over innemen. De belangen druisen tegen elkaar in. De uitgevers willen niet dat e-books onder het leenrecht gaan vallen en wij willen dat wel. Pictoright heeft zich samen met Lira aangesloten bij de procedure van de bibliotheken tegen Stichting Leenrecht over dit onderwerp [zie voor nadere toelichting Hoofdstuk 4, MM]. Dat is eigenlijk wrang.

Uitgevers en makers zitten samen in Stichting Leenrecht, maar bij de rechter sta je dus tegenover elkaar. Overigens gaat de samenwerking binnen de Stichting Leenrecht verder heel goed. Ik vind dat het bestuur goed functioneert.”

In mijn research kom ik voornamelijk de schrijvende auteurs tegen. Zij zijn van de makers toch de hoofdrolspelers binnen het leenrecht. Ik kan me voorstellen dat het voor jullie moeilijk kan zijn binnen Stichting Leenrecht.

“Er lijkt inderdaad een soort vanzelfsprekendheid te bestaan om altijd eerst aan schrijvende auteurs te denken als het over leenrecht gaat. Maar we hebben wel het idee dat we als serieuze partner worden gezien. En dat proberen we ook te zijn.”

Wie van de beeldmakers hebben het meeste belang bij het leenrecht?

“De kinderboekenillustratoren. Ook ontwerpers en fotografen voor omslagen, en bijvoorbeeld voor kookboeken of plantenboeken. Plantenboeken worden vrij veel geleend en daar staan veel plaatjes in. Bepaalde fotografen en persbureaus halen wel geld uit het leenrecht. Ook binnen het uitlenen van tijdschriften is ons belang vrij groot. Daar is veel beeld en zijn veel freelancers. Dus daar krijgen wij een groot aandeel in, een groter aandeel dan bij boeken.”

Er zijn auteurs die weinig in de boekhandel liggen, maar veel worden geleend en dus veel leengeld krijgen. Zijn er ook dergelijke voorbeelden van beeldmakers?

“Dat geldt zeker ook voor een aantal kinderboekillustratoren. Wat me verder opvalt is dat er bepaalde fotografen zijn die redelijke bedragen krijgen, bijvoorbeeld de fotografen die bijdragen leveren aan plantenboeken. Dat komt ook door het aantal afbeeldingen in plan-

tenboeken. Binnen onze systematiek levert dat meer op. Wij hebben een systeem waarin we kijken naar het aantal afbeeldingen en naar het aantal uitleningen. In plantenboeken zitten ontzettend veel foto's. De eerste tien beelden wegen zwaarder dan de vijfhonderdste, maar als iemand duizend foto's in een plantenboek heeft, dan kan dat aardig oplopen."

Het aantal uitleningen bij bibliotheken wordt een stuk minder. Merken jullie dat ook?

"Alles gaat natuurlijk via Stichting Leenrecht. We krijgen een miljoen van de boeken, 100.000 euro voor tijdschriften en 40.000 euro voor kunstuitleen. Dat is ongeveer de verhouding. Maar het was acht jaar geleden nog 1,5 miljoen. Er gaat elk jaar 50.000 af. Het is nog steeds substantieel, maar het wordt minder."

Ontstaat er gemor bij de aangeslotenen?

"Af en toe vragen mensen wel hoe het zit. Maar de mensen die hoog in de boom zitten zijn niet gek. Zij kregen ooit bijvoorbeeld 10.000 euro en nu 6.000. Dat is echt een verschil."

E-books, minder uitleningen, staat het leenrecht onder druk?

"Dat gevoel heb ik nog niet. Maar het komt wel onder druk te staan als het niet voor e-books gaat gelden. Want het gewone leenrecht van fysieke boeken, dat kan over tien jaar verleden tijd zijn."

4 De wet en de werkelijkheid

Met de erkenning van het eurodubbeltje als norm voor de vergoeding stond het leenrechtbouwwerk in 2000 aardig over-eind. De ergste administratieve sores waren achter de rug, de achterstand in de repartitie over de eerste jaren werd nu snel weggewerkt. Het nieuwe leenvergoedings-systeem functioneerde. De vraag was alleen of het niet achter de feiten aan liep. In de jaren voor de millenniumwisseling was de daling van het aantal uitleningen (van geschriften) opgelopen naar 2 à 3 procent per jaar. Dat was te weinig om een 'stoplicht' in werking te zetten en de afgesproken groei van de leenvergoeding te bevriezen maar de trend zette zich na 2000 voort, en in 2005 bedroeg het aantal uitleningen van geschriften nog maar 124 miljoen (inclusief verlengingen) – een afname met een kwart in een decennium tijd. Waar ging dat heen?¹

1 Cijfers uitleningen, Stichting Leenrecht, CBS Statline. Het aantal openbare bibliotheken bereikte in 1990 een top met 606 bibliotheekorganisaties die 1165 vestigingen in stand hielden, bron CBS Statline. Begin 2015 waren er 157 bibliotheekorganisaties en 9 provinciale service-organisaties die het openbaar bibliotheekwerk in Nederland verzorgen met zo'n 800 vestigingen, bron website Vereniging van Openbare Bibliotheken (voorheen NBLC), 6-9-2015.

Of de daling (deels) samenhang met de leenvergoeding, viel niet te zeggen. Althans niet voor geschriften. Er waren te veel factoren voor een eenduidige verklaring. Er leek aanvankelijk wél een direct verband tussen de leenvergoeding en de uitleen van audio-cd's. Die daalde na invoering van een tarief van 50 cent per uitlening in 1997 ineens met een vijfde. Toen dat in de loop van 1998 een bibliotheek-brede trend bleek, riep men een 'oranje stoplicht' uit (officieel gold dat systeem trouwens alleen voor geschriften) en schroefde men het tarief terug naar 25 cent. Dat hielp, want in 1999 schoot het aantal uitgeleende cd's weer naar bijna 4 miljoen, meer dan in 1996.²

In 2002 ging het audiotarief opnieuw omhoog naar 50 (gulden)cent en hervatte de daling van de uitleen zich. Maar nu speelden (ook) andere, meer structurele factoren. De muziek-cd had concurrentie gekregen van nieuwe technologieën zoals de iPod van Apple (in 2001) en gratis

2 Daling audio: brief NBLC aan StOL-voorzitter Berg, 8 april 1998. Oranje stoplicht audio: StOL notulen 7 december 1999. Lager tarief 0,25 cent blijkt uit notitie Beemsterboer, ongedateerd maar waarschijnlijk van eind 1998 want de notitie gaat over het tarief van 1999.

systemen voor peer-to-peer muziekuitwisseling (direct van gebruiker naar gebruiker) via internet zoals Napster (1999) in de VS en in Nederland Kazaa (2001). Het gevolg was dat de muziekuitleen tussen 2000 en 2010 meer dan halveerde naar 1,8 miljoen. Een aantal bekende Amerikaanse bands en grote muziekproducenten startte juridische procedures tegen de gratis uitwisselingsdiensten. In Nederland deed Buma/Stemra dat in 2001 tegen Kazaa, tevergeefs, want de Nederlandse rechter oordeelde dat deze dienst geen overtreding van het auteursrecht inhield. In de VS achtten de rechtbanken dit type diensten echter wel degelijk medeverantwoordelijk voor het omzeilen van de auteursrechten van de muzikmakers en – producenten door hun klanten. De federale rechtbank in Australië oordeelde hetzelfde. Deze uitspraken, tot aan het Amerikaanse Hoogerechtshof toe, leidden in de loop van het decennium tot financiële schikkingen en de ombouw van een aantal peer-to-peer sites tot betaalde internet-muziekdiensten – maar niet tot een terugkeer naar de cd.³

Zo kwam een einde aan het succesverhaal van de compact disc als muziekdrager, en maakte die geleidelijk plaats voor computerchips en harde schijven, met het internet als digitaal distributiekanaal. Het succes had een jaar of vijftien geduurd, van

midden jaren tachtig tot rond 2000. Tegen die tijd begon zijn visuele broertje, de dvd, aan een soortgelijke cyclus. De uitleen van dvd's steeg eerst snel, terwijl de uitleen van magnetische videobanden als een plumpudding in elkaar zakte. De groei hield ruim een decennium lang aan en bereikte in 2013 het niveau van 5,3 miljoen, driemaal zo veel als de videobanden ooit hadden gehaald. Maar het jaar daarop viel de groei weg en het ziet ernaar uit dat nu – door de opkomst van downloading van films en video-streaming – de dvd hetzelfde lot is beschoren als de audio-cd.⁴

Ook de uitleen van interactieve cd's, cd-roms en computerspelen zakte kort na de millenniumwisseling terug, maar dat had te maken met een onduidelijkheid in de wet.

Na de uitvinding van de personal computer in de jaren zeventig ontstond al snel een spelletjesindustrie en begon men te experimenteren met het combineren van tekst, geluid, beeld en data. Beide trends stagneerden in de jaren tachtig, maar kregen het daaropvolgende decennium weer nieuwe impulsen door de uitvinding van de compact disc als opslagmiddel, de ontwikkeling van snellere processoren en nieuwe driedimensionale videotechnieken, en in de tweede helft van de jaren negentig ook door het internet. De games werden geavanceerder en audiovisueel

³ Cijfers: CBS Statline. De passage over de uitwisselingsdiensten is gebaseerd op informatie over Napster en Kazaa op Wikipedia, geraadpleegd 6 september 2015.

⁴ Cijfers Stichting Leenrecht.

levensechter, en de uitgevers kwamen met steeds interessantere interactieve cd-roms (en later dvd-roms), die zowel educatief (naslagwerken en lesprogramma's) als speels van aard waren, of beide benaderingen verenigden.

Openbare bibliotheken in Nederland leenden deze 'multimedia'-cd's en -dvd's uit, dus moest er een leenvergoeding voor worden vastgesteld. Het lukte echter niet om ze mee te nemen in het convenant van najaar 1996 over de leenvergoeding voor

geschriften en audio/video. Het probleem was: het nieuwe wettelijk leenrecht stond openbare uitleen toe van computerspeltjes, educatieve programma's, speelfilms, computergestuurde gegevens en informatieve cd-roms. Maar voor de uitleen van 'computerprogramma's en het voorbereidende materiaal' was toestemming van de makers nodig. Multimedia bevatten zowel inhoud als programmatuur. De vraag rees dus, zo schreef de bibliotheekvereniging NBLC in een notitie: "Wat zijn computerprogramma's?" Omdat de wet geen

Leenrechtswiskunde

Bij de onderhandelingen van najaar 1999 ging de discussie onder meer over de wijze waarop de leenrechtvergoeding naar het niveau van een eurodubbeltje per uitlening toe zou groeien. Dat model, met naar 0 aflopende kortingspercentages, was nog betrekkelijk eenvoudig. De berekening van de inflatiecorrectie vergde toch wel minimaal een middelbare school met wiskunde A of B.

De formule voor de jaren 2000-2002 was zó:

*(prijsindexcijfer december n-1 / prijsindexcijfer december n-2) - 0.015 * vergoeding jaar n-1*

Een voorbeeldberekening met fictieve cijfers zag er zó uit:

$$((109,5/107,7) - 0,015) * 0,10 = (1,0158 - 0,015) * 0,10 = 1,008 * 0,10$$

Wat deze berekening laat zien is dat een toeneming van de inflatie met 1,8 procent zou leiden tot een ophoging van het dubbeltje met 8 duizendste eurocent. Bij 160 miljoen uitleningen en een totale vergoeding van 16 miljoen euro zou dat neerkomen op 120.000 euro.

In 2015 is het tarief voor geschriften 0,1316 euro en voor audio/video/dvd 0,3254.

omschrijving gaf, deed het NBLC zelf een suggestie: "Programma's zijn gereedschappen waarbij de gegevens (de informatie) op de schijf zelf geen rol of een zeer ondergeschikte rol spelen, zoals tekstverwerking-, boekhoud-, rekenprogramma's, programmeertalen, netwerk- en besturingssoftware."⁵

Kennelijk was dit niet helder genoeg, want de zaak belandde in een impasse. 1997 ging voorbij en pas in de loop van 1998 stelde de StOL een voorlopige leenvergoeding voor multimedia vast (NBLC wilde 50 cent per uitlening, Stichting Leenrecht 2 gulden, het werd 1 gulden). De vraag welke multimedia niet zonder toestemming mochten worden uitgeleend, omdat de programma-tuur er een dominante rol in speelde, bleef echter een probleem. In augustus 2000 spanden negen educatieve uitgeverijen en producenten van computergames – zeven Nederlandse, een Franse en een Amerikaanse – een zaak aan tegen de openbare bibliotheken van Amsterdam, Eindhoven en Groningen. Ze legden de rechtbank een breed scala producten voor: games, cd-roms voor spelenderwijs leren, cursussen voor muziek en schak, woordenboeken op cd-rom. De rechtbank kwam er ook niet uit. In een uitspraak van december 2002 stelde zij dat de auteursrechtwet eenvoudigweg niet duidelijk genoeg was. Elk geval was weer anders. Van het voorgelegde

pakket vielen volgens de rechtbank zestien producten niet onder de wet en mochten dus niet worden uitgeleend, en negen wel (twee konden niet op de computers van de rechtbank worden gedraaid). Maar dit oordeel was niet definitief, de rechtbank nodigde de partijen uit om er nog eens in een 'comparitie' over te komen praten.⁶

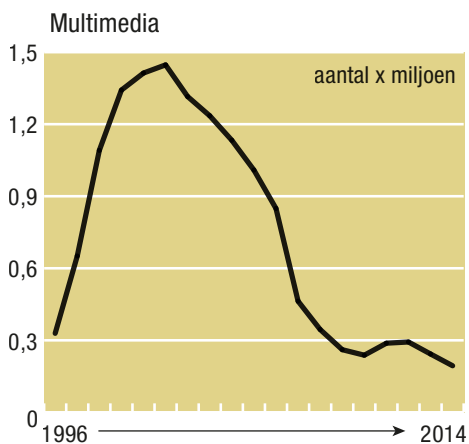
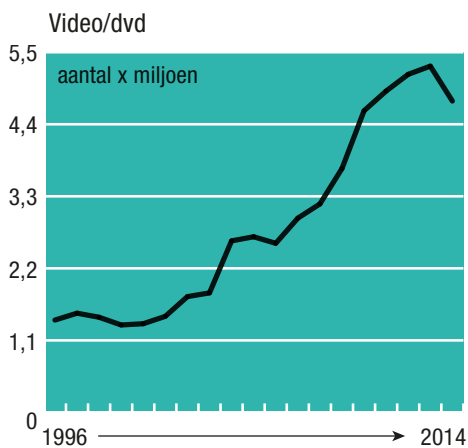
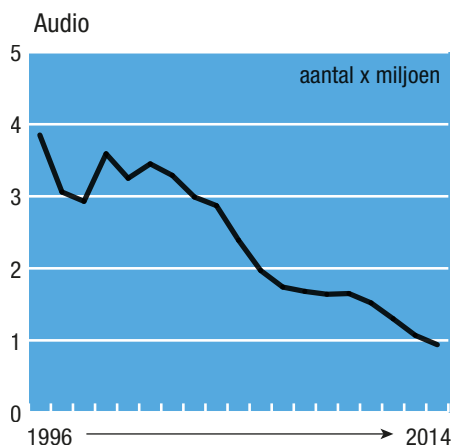
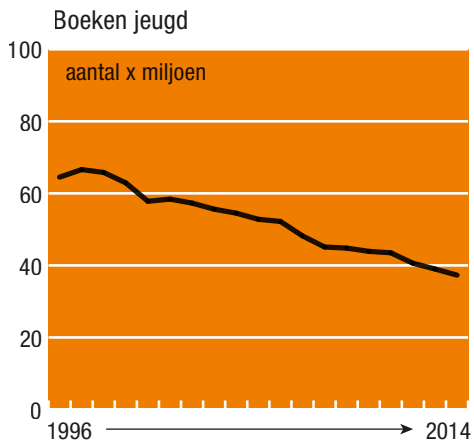
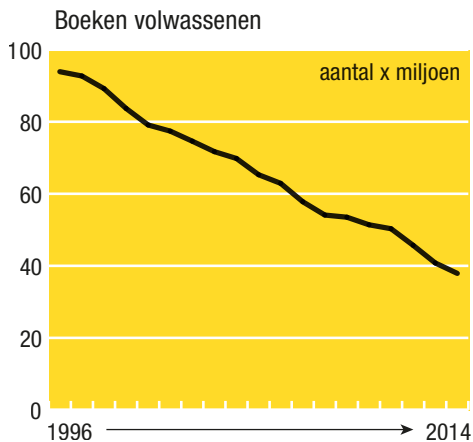
Eigenlijk zei de rechtbank dat ze het zelf maar uit moesten zoeken, begrepen de bibliotheken en de twee betrokken brancheorganisaties – het Nederlands Uitgeversverbond (NUV, in 1996 ontstaan als opvolger van de KNUB) en de Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van Beeld- en Geluidsdragers (NVPI). Dat deden ze. Het duurde nog drie jaar voor ze overeenstemming bereikten. De uitleen van interactieve cd's was intussen compleet ingestort en die van cd-roms gehalveerd van 1,4 miljoen naar 850.000. Maar op 2 juni 2006 sloten NVPI en NUV dan eindelijk een convenant met de Vereniging van Openbare Bibliotheken (zoals het NBLC sinds 2003 heette). De afspraak was uiteindelijk zo eenvoudig dat je je afvraagt of het niet wat sneller had gekund: men zou de multimedia aan de hand van de Pan-Europese classificatie voor games en videospelletjes – de zogenoemde PEGI-code – indelen in games of educatieve/

⁵ Eigen verslag André Beemsterboer van StOL-vergadering, 11 december 1996, gedateerd 12 december 1996. Notitie Rob Kooyman van NBLC t.b.v.. StOL-vergadering, 7 januari 1997.

⁶ Brief NBLC aan StOL-voorzitter Berg, 8 april 1998; Notitie Stichting Leenrecht t.b.v. vergadering StOL, 2 december 1998. Vonnis Rechtbank Amsterdam, 18 december 2002.

Uitgeleend

Totale uitleencijfers per categorie

informatieve producten. Vanaf 1 september dat jaar mochten de bibliotheken geen nieuwe games met PEGI-code meer uitlenen zonder toestemming van de producenten (een 'nee, tenzij'-regeling dus). Educatieve/informatieve multimedia, zonder de PEGI-code, mochten ze wél uitlenen, tenzij de producent dat verbod (een 'ja, tenzij'-regeling). Wat ze op 1 september 2006 in collectie hadden, mochten ze blijven uitlenen, uiteraard tegen een leenvergoeding (die overigens al die tijd door Stichting Leenrecht was geïncasseerd en gereserveerd). De vereniging van speelotheken, die zich speciaal toeleggen op het uitlenen van speelgoed en spelletjes, probeerde voor haar leden nog een uitzondering voor de uitleen van nieuwe computergames te verwerven, maar daar wilden de producenten niet van weten. Voor de bibliotheken betekende het convenant uiteindelijk weinig, de uitleen van multimedia zakte verder weg en lag in 2014 nog maar rond 200.000. Dat kwam niet alleen doordat ze geen nieuwe games meer beschikbaar konden stellen. De computerspelen waren zich intussen ook (deels) aan het verplaatsen naar internet, als downloadproduct en in online varianten waarin gamers online met of tegen elkaar kunnen spelen.⁷

Het leven in de leenrechtspolder

Er is altijd spanning tussen de wet en de werkelijkheid, maar in het geval van het leenrecht ging het ook nog eens om een

snel veranderende werkelijkheid, zo merkte de Rechtbank van Amsterdam op in haar tussenvonnis van 2002 over het uitlenen van multimedia. In dat specifieke geval kwam de oplossing niet van de rechtspraak of de wetgever, maar van het overlegmodel dat op poten was gezet om de wet in de praktijk zo goed mogelijk en in een sfeer van 'beheerst conflict' uit te voeren. Dat model heeft de afgelopen twintig jaar in veel kwesties zijn diensten bewezen.

Neem de uitleen van bladmuziek. In 2004 kwamen de uitgevers en componisten van bladmuziek (het gaat vooral om bladmuziek voor koren, fanfares en harmonieën) met klachten. Zij hadden vóór 1996 een leenvergoeding van het ministerie van OC&W genoten (net als de schrijvers dus) maar waren er na invoering van het leenrecht flink op achteruitgegaan. Dat bleek deels te komen doordat de negen gespecialiseerde muziekbibliotheken in Nederland zich niet als 'openbaar' zagen en geen opgave van hun uitleen deden aan Stichting Leenrecht. De uitgevers en auteurs wilden dat zij dat wél gingen doen. Verder vonden ze het niet terecht dat de vergoedingen voor bladmuziek hetzelfde waren als die voor boeken, dus iets meer dan een dubbelte per uitleening. Bladmuziek wordt over veel langere perioden uitgeleend en complete partituren omvatten soms partijen voor tot wel zestig instrumenten, zo argumenteerden ze. Als uitgevers complete werken verhuurden, rekenden ze wel 20 procent van de verkoopprijs en dat kon

⁷ Uitleenregeling multimedia, 2 juni 2006. Brief VSN-bestuur aan leden, mei 2010. Cijfers: SL.

oplopen naar 30 euro. De leenvergoeding zou in diezelfde orde moeten liggen, om oneerlijke concurrentie door de bibliotheken te voorkomen. Stichting Leenrecht sloot zich bij deze wensen aan. Na twee jaar discussie bepaalde de voorzitter van de StOL in november 2006 een tarief van 4,50 euro voor de uitleen van complete muziekwerken. Helemaal waterdicht kon men de regeling niet krijgen. Zeven van de negen muziekbibliotheken gingen inderdaad over tot opgave van hun uitleningen en afdracht van de leenvergoeding; een achtste ging later onder dreiging van een juridische procedure ook overstag; maar de negende betaalt jaarlijks een vaste afkoopsom zonder feitelijke opgave van het aantal uitleningen te doen. Het gaat niet om grote bedragen. In 2005 leenden de bibliotheken ruim 430.000 keer bladmuziek uit. In 2014 was dat nog 200.000 keer (en 4.000 'complete muziekwerken') – alles

bijeen een vergoeding van rond een halve ton.⁸

Ook het geval van de christelijke bibliotheken kon op den duur met geduld, tact en een goed gesprek worden opgelost. Het ging om een tweehonderd kleine bibliotheken, grotendeels verbonden aan kerken. De vraag of ze wel of niet openbaar waren en een vergoeding zouden moeten betalen was in 1996 blijven liggen. Zelf vonden ze van niet, omdat ze zonder subsidie werkten, maar de wet kijkt alleen naar de toegankelijkheid voor het publiek en op grond daarvan besloot Stichting Leenrecht in 2005 dat de meeste van hen

⁸ Notitie van Stichting Musicopy (de verdeelorganisatie voor vergoedingen voor bladmuziek) aan Stichting Leenrecht, 20 februari 2006; memo Minou van Kuik, Musicopy, 12 april 2006; notitie André Beemsterboer voor de StOL-bijeenkomst van 18 september 2006; memo Josefine Straesser (juridische zaken Stichting Leenrecht) aan Michel Frequin (Voice), 19 oktober 2009. Nummers acht en negen: mededeling manager Arjen Polman, Stichting Leenrecht.

wel degelijk 'openbaar' waren. Toen ze hen begon te benaderen, luiden de christelijke bibliotheken de noodklok. Ze hadden soms maar enkele tientallen leden en enkele duizenden euro's per jaar aan budget. Deze heffing zou een aantal van hen de das omdoen. Ze wendden zich tot de minister van OC&W en de Tweede Kamerfractie van de SGP stelde vragen. In reactie vroeg minister van Justitie Donner de Stichting Leenrecht om een soepele regeling. Die kwam er. Gesprekken met een klein samenwerkingsverband van de christelijke bibliotheken leidden tot een afkoopsom voor de jaren 1997-2005 van 3 euro per lid (de christelijke bibliotheken hadden samen rond 15.000 leden dus dat bedrag viel inderdaad mee). Met ingang van 2006 gold dan wel de gewone leenvergoeding, die ook keurig wordt betaald.⁹

De leenrechtspolder is echter niet altijd in staat om conflict te vermijden. De discussies rond de kunstuitleen zijn daar juist door gekleurd. De rond 45 instellingen voor kunstuitleen betaalden in de eerste jaren geen echte leenvergoeding, maar een vaste, collectieve afkoopsom van 72.000 gulden per jaar. In 2001 weigerde hun koepelorganisatie, de Federatie Kunstuitleen (FKU), om dit convenant te vernieuwen. Na drie jaar vergeefs onderhandelen lukte het Stichting Leenrecht alleen om de meerder-

heid van de instellingen over te halen tot een nieuwe afkoopsom, en alleen voor 2004 en 2005. Daarna viel de zaak weer stil. Intussen raakte de kunstuitleenbranche zelf in beweging. In 2007 ging de FKU met een aantal galeries en kunstverhuurders samen in de Federatie Kunstbemiddeling. Die erkende dat kunstuitleen onder het wettelijke leenrecht viel, maar eiste een 0-tarief. In 2008 benoemde de nieuwe voorzitter van de StOL, mr. G. Roes, een bemiddelaar, die echter geen resultaat wist te bereiken. Vervolgens bewees zich de stelling van Kees Holierhoek uit Hoofdstuk 2, dat het leenrechtbouwwerk het best functioneert als de belanghebbenden – zowel betalers als ontvangers – eerst in hun eigen stichtingen en organisaties overeenstemming bereiken, en daarna hun belang collectief vertegenwoordigen. In 2010 hief de jonge Federatie Kunstbemiddeling zich alweer op, en had de kunstuitleen geen collectieve organisatie meer. StOL-voorzitter Roes greep persoonlijk in en stelde in juni 2010 zelf een tarief van 1,50 per (kunst)uitlening vast. Het bleef echter chaos. Er volgden protesten van kunstuitleeninstellingen, een deel conformeerde zich aan de opgelegde regeling, een ander deel wachtte op aanzegging van juridische procedures. Stichting Leenrecht besloot uiteindelijk om jaarlijks bijeenkomsten te organiseren met de grootste instellingen, waar dan kortlopende afspraken worden gemaakt. In de onderhandelingsstichting StOL heeft de VOB een zetel ingeruimd voor een vertegenwoordiger van de kunstuitleen, in de persoon van de direc-

⁹ E-mail Kees Holierhoek aan André Beemsterboer, 6 december 2005; notitie 'stand van zaken m.b.t. de uitvoering van de regeling met de christelijke bibliotheken', Chantal van Sluis, bureau Stichting Leenrecht, ongedateerd (2006).

teur van de kunstuitleen Zaandam. Manager Arjen Polman van de Stichting meldt dat deze aanpak intussen heeft geleid tot een vergoedingsstroompje van 40.000 euro, dat wordt verdeeld onder 600 kunstenaars.¹⁰

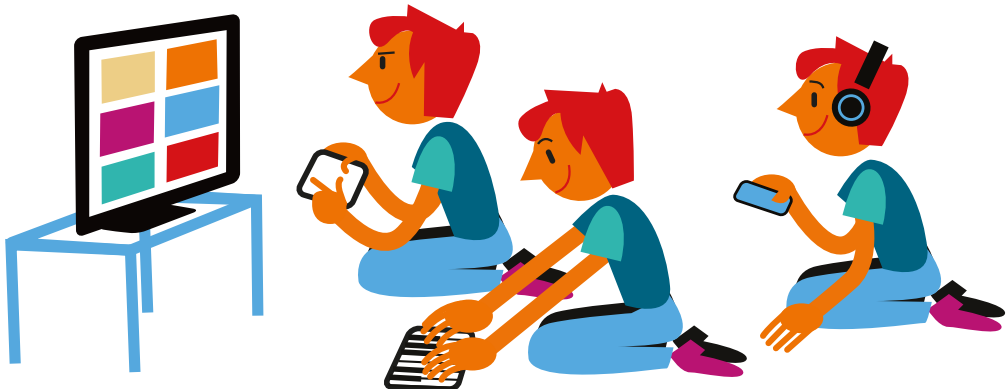
Eind 2003, hij was intussen 68 jaar, vond Jan Verhagen het tijd om het voorzitterschap van Stichting Leenrecht aan een ander over te dragen. Eén ding wilde hij nog in gang zetten, vertelt hij. “Ik ben samen met Arre Fockema Andreae (toen voorzitter van Stichting Reprorecht) en mijn goede vriend Kees Holierhoek (Lira-voorzitter) naar mijn opvolger bij de Buma gegaan, en heb gezegd: nu wordt het tijd dat je Cedar in handen geeft van de gebruikers.” Met de administratie van het leenrecht, het reprorecht en de thuiskopieregeling, die Cedar verzorgde, was intussen zo’n vijftig miljoen euro gemoeid.

10 Verslag Stichting Leenrecht 1996-1997-1998; brief Stichting Leenrecht aan de voorzitter van de StOL, 2 oktober 2008. Periode 2010 e.v.: toelichting Arjen Polman, Stichting Leenrecht, aan de auteur.

Buma, nog altijd eigenaar van Cedar, was bezig met een reorganisatie waardoor dit dochterbedrijf een minder zelfstandige positie zou krijgen. Verhagen: “Ik vond dat het niet kon dat Buma nog altijd eigenaar was, de directeur benoemde en dus over het lot van Cedar kon beschikken.” Het vergde een jaar van onderhandelingen maar in maart 2005 stemde de Buma-directie in met overdracht van haar dochter aan de (toen zeven) auteursrecht-organisaties die van de Cedar-diensten gebruikmaakten. De zeven richtten daartoe een stichting op die sinds najaar 2005 eigenaar van Cedar BV is.¹¹

Op zoek naar een opvolger had Verhagen zijn oog laten vallen op Cees van Leeuwen. Die had een juridische achtergrond (meester in de rechten), kwam uit de muziekwereld – hij was ooit bassist van de band Kayak – en was in 2002 namens de Lijst

11 Interview Verhagen; *Lira bulletin* 16 en 18, 2005.

Arre Fockema Andreae

Pim Fortuyn heel even staatssecretaris van OC&W geweest in het kabinet Balkenende I (dat het geen drie maanden volhield). Het is een van de weinige keuzes uit zijn carrière waar Verhagen achteraf niet gelukkig mee is. “Ik had goeie dingen van hem gehoord,” zegt hij. “Maar het schijnt een mislukking te zijn geworden, vooral omdat-ie naar Spanje verhuisde en er haast nooit was. Bovendien had hij hele hoge verwachtingen van het honorarium dat hij zou gaan genieten.” Cees van Leeuwen trad aan in januari 2004. Zijn voorzitterschap duurde tot 1 januari 2007, maar in de laatste maanden was hij eigenlijk al niet meer actief. Zijn opvolger Arre Fockema Andreae (die na een voorzitterloze periode in september 2007 aantrad) heeft hem nooit persoonlijk ontmoet. Was dit mislukte voorzitterschap een groot probleem? Dat beweert niemand van de geïnterviewden. Ze noemen het een voordeel dat in de auteursrechtorganisaties en het leenrechtgebouw

een aantal oudgedienden zat zoals Kees Holierhoek en André Beemsterboer. Het apparaat draaide door.¹²

Roma locuta, causa finita

Het draaide in sommige opzichten misschien wel wat trager, bijvoorbeeld in de discussie met de bibliotheken over de vraag: wat is precies een uitlening? Of preciezer: moet een verlenging van een lopende uitleen als een nieuwe uitlening worden beschouwd? Een zinvolle vraag, die immers tegelijk de vraag naar het al of niet in rekening brengen van een nieuwe leenvergoeding inhield. Hoewel het aantal verlengingen rond een kwart van het aantal primaire uitleeningen besloeg, vond Jan Verhagen de kwestie niet zo enorm belangrijk. “Ik heb het nooit scherpggeslepen”, zegt hij. “De ene bibliotheek gaf een

¹² Interviews Verhagen en Fockema Andreae. Niet meer actief: Van Leeuwen was bijv. niet meer aanwezig bij de StOL-vergadering van 23 november 2006.

verlenging op als nieuwe uitlening, de andere niet. Degene die het als nieuwe uitlening opgaven, deden dat omdat hun aantal uitleningen dan groter werd. Dat het dan een dubbeltje meer kostte, vonden ze niet erg.” Kort voor zijn afscheid raakte de zaak niet-temin in controverse. Stichting Leenrecht vroeg de bibliotheken in hun jaarlijkse opgave over 2002 de verlengingen apart te vermelden. Een aantal van hen wendde zich tot hun koepelorganisatie VOB (de naamsverandering NBLC-VOB dateert van 2003), die adviseerde alleen het aantal ‘geregistreerde uitleningen’ op te geven. Daarin lagen de verlengingen die als nieuwe uitlening werden geadministreerd immers automatisch besloten. Omdat de meeste bibliotheken hun verlengingen inderdaad als nieuwe uitleen registreerden, ging Stichting Leenrecht tijdens de StOL-vergadering van 26 augustus 2003 akkoord met het besluit om de bestaande bibliothecaire registraties als uitgangspunt te nemen. Het probleem was dat hiermee toch onduidelijkheid bleef bestaan. Die werd ook steeds zichtbaarder naarmate meer bibliotheken hun leden de mogelijkheid boden om de verlenging via hun website of per telefoon aan te vragen – die ze dan niet als nieuwe uitleen registreerden.¹³

Eind 2003 vertrok Jan Verhagen. Het duurde twee jaar, tot begin 2006, voor zijn op-

volger Cees van Leeuwen het onderwerp oppakte, naar aanleiding van een brief van de openbare bibliotheek Uden, die teruggave vroeg van in het verleden betaalde vergoedingen voor verlengingen. De uitgesproken manier waarop Van Leeuwen te werk ging, leverde bij de VOB de nodige irritatie op, zo blijkt uit de stukken. In februari kwam de brief uit Uden kort aan de orde in de StOL-vergadering. In mei stuurde Van Leeuwen vervolgens een brief naar de voorzitter van de StOL (toen staatsraad prof. mr. H. Hennekens) waarin hij meldde dat er tussen Stichting Leenrecht en de VOB een meningsverschil bestond over de status van de verlengingen en waarin hij hem vroeg om tijdens de eerstvolgende vergadering – in september 2006 – daarover een besluit te nemen. Hennekens antwoordde dat dit volgens de reglementen niet kon, de partijen moesten het onderwerp eerst zelf agenderen en formeel bespreken, en als ze er dan niet uitkwamen, kon hij op een nieuwe, apart uit te schrijven vergadering, de knoop doorhakken en een eigen besluit nemen. Op 20 juli stuurde Van Leeuwen vervolgens een brief naar secretaris/directeur mr. J. van der Putten van de VOB, waarin hij alvast een voorstel deed voor de procedure die beide partijen zouden moeten volgen als ze het inderdaad niet eens werden en als ook de StOL-voorzitter zich niet bevoegd verklaarde, inclusief een eventuele gang naar de rechter. De VOB was “op zijn zachtst gezegd nogal verrast” door deze aanpak (die trouwens eerder te

¹³ Interview Verhagen. Notulen StOL, 3 juni 2003; aansluitende notitie Stichting Leenrecht, 15 augustus 2003; brief mr. J.E. van der Putten, directeur van VOB, aan C. van Leeuwen van Stichting Leenrecht, 31 augustus 2006.

voortvarend dan te traag overkwam). Hoezo was er een meningsverschil!?, antwoordde Van der Putten in een scherpe brief. Er was toch het besluit van augustus 2003? Als Van Leeuwen daarop terug wilde komen, diende hij argumenten te geven, zodat die in "het gebruikelijke reguliere overleg" konden worden besproken. "Noch uit uw brief aan de heer Hennekens noch uit uw brief aan mij is mij duidelijk op grond van welke inhoudelijke argumentatie u wenst terug te komen op het genomen besluit."¹⁴

Daarmee was Van Leeuwens tocht door de porseleinkast van de leenrecht diplomatie nog niet helemaal voorbij. In september 2006 wees hij in de StOL op de daling van het aantal uitleningen, dat in 2005 inderdaad met een flinke 6 miljoen (bijna 5 procent in een jaar tijd) was afgenomen. Volgens hem werd die daling mede veroorzaakt doordat bibliotheken hun verlengingen niet meer meetelden. Dat was wederom tegen het zere been van VOB-secretaris Van der Putten, die reageerde dat Stichting Leenrecht, als ze de opgaven van de bibliotheken niet vertrouwde, altijd een beroep kon doen op haar recht om een accountantsverklaring te vragen. Bij de volgende onderhandelingsronde, in november, was Van Leeuwen er niet meer bij. De kwestie stond nu stevig onder druk doordat de bibliotheek

Uden juridische stappen had aangekondigd om de door haar betaalde vergoeding over verlengingen terug te vorderen.¹⁵

Om een lang verhaal niet nog langer te maken: de gang naar de rechter kwam er, maar wel nadat eerst alle gewenste fasen van de leenrecht diplomatie waren doorlopen. Kort na het vertrek van Van Leeuwen als voorzitter liet Stichting Leenrecht bij monde van Kees Holierhoek weten dat ze afzag van een bindend advies van de StOL-voorzitter en een rechtsgang overwoog. Leenrecht en VOB bespraken de kwestie nog een keer direct met elkaar, maar het meningsverschil bleek te principiële en ze werden het er alleen over eens dat VOB de procedure zou starten en SL zou dagen, en niet omgekeerd. In maart 2010 stelde de rechter de bibliotheken in het gelijk. In juni 2011 deed hij dat in hoger beroep nog een keer, en nog eens een jaar later bevestigde de Hoge Raad in cassatie dit oordeel voor de derde maal: een verlenging is geen nieuwe uitlening, ze valt binnen het begrip 'beperkte tijd' dat bij een uitlening hoort, de poging van Stichting Leenrecht om een verlenging te definiëren als een 'nieuwe rechtshandeling' houdt geen stand, daarom is er ook geen extra vergoeding voor nodig.¹⁶

Het was een klaterende nederlaag. "Ik wist dat het tot mislukken gedoemd was", bromt

¹⁴ Brief Van Leeuwen aan prof. mr. Hennekens, 25 mei 2005; antwoord Hennekens, 1 juni 2006; brief Van Leeuwen aan Van der Putten (VOB), 20 juli 2006, en antwoord Van der Putten, 31 augustus 2006.

¹⁵ Notulen vergadering StOL, 18 september en 23 november 2006.

¹⁶ Notulen StOL, 23 november 2006, 19 februari 2007 en 6 september 2007. Vonnis Hoge Raad der Nederlanden, 23 november 2012

Jan Verhagen vanaf zijn Zeeuws-Vlaamse terras. “De wet zegt: je moet een goede vergoeding per uitlening betalen, en spreekt niet over verlenging.” Volgens hem had het probleem van de verlengingen gemakkelijk kunnen worden opgelost door invoering van verschillende tarieven voor de gebruikers: drie weken is tarief X en zes weken tarief Y. Verhagen heeft de neiging de omvang van het probleem van de verlengingen te bagatelliseren, maar de jaarverslagen van Stichting Leenrecht spreken andere taal. In 2012 zakte de totale incasso met 5 miljoen euro terug (van 17,6 naar 12,6 miljoen euro). Daarvan werd 3,5 miljoen veroorzaakt door het vergoeden van rente aan de bibliotheken en het wegvallen van de vergoeding voor verlengingen. Over de periode van vijf jaar die de juridische procedure heeft geduurd, moest Stichting Leenrecht in totaal voor 12,9 miljoen aan onterecht geïnde gelden terugbetalen aan de bibliotheken.¹⁷

“Het is me nooit duidelijk geworden waarom ze die derde keer, naar de Hoge Raad, hebben gedaan”, zegt voormalig VOB-man Hans van Velzen. “Dat heeft bij ons veel onbegrip veroorzaakt. Dat je één keer in beroep gaat, omdat het om veel geld gaat, OK. Maar over die tweede keer waren we erg teleurgesteld. We hebben al die tijd moeten wachten op ons

geld. Want daarin zijn de bibliotheken altijd netjes geweest. We hebben alles betaald of apart gezet. Het ging om veel geld. Amsterdam heeft een half miljoen teruggekregen.” Ik leg de vraag voor aan Arre Fockema Andreae. Hij werd voorzitter van Stichting Leenrecht op 1 september 2007, zo ongeveer het moment waarop het besluit tot de eerste rechtsgang viel. Waarom na het verloren hoger beroep toch nog de gang naar de Hoge Raad? Zijn antwoord is eenvoudig: “We hebben eerst aan een cassatieadvocaat gevraagd: waarom zou het toch nog kunnen lukken? Wij vonden als bestuur: we moeten de rechthebbenden kunnen uitleggen dat we gegaan hebben wat we konden en zolang we kansen zien, moeten we het maar doen. Het was een beetje quitte of dubbel, en die 50.000 aan kosten konden er ook nog wel achteraan. Het heeft geen grote discussie opgeleverd, maar er werd wel een beetje gekreund over de hoge kosten.” Wat is het gevolg geweest, vraag ik Fockema Andreae, behalve de terugbetaling? Is dit onderwerp nog op de agenda teruggekeerd? “Nee,” zegt hij. “Roma locuta, causa finita. De rechtsvraag was beantwoord. Waarbij wel geldt: als bibliotheken een bijdrage voor verlenging heffen, dan betalen ze het ook” [er waren in 2014 nog zo’n 800.000 betaalde verlengingen, tegen 21,5 miljoen onbetaalde, MM].¹⁸

¹⁷ Interview Verhagen. Jaarverslagen Stichting Leenrecht 2011, 2012, 2013.

¹⁸ Interviews Fockema Andreae, Van Velzen.

Epiloog “We gaan een nieuwe fase in met het leenrecht”

We bezoeken Eppo van Nispen tot Sevenaer, directeur van de CPNB, de Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek. Het gesprek vindt plaats in het pand van de stichting aan de Amsterdamse Herengracht. Het oogt wat stoffig, maar er heerst dynamiek. Elke paar minuten komt een mail binnen. Eppo – rond gezicht en dito figuur – praat snel en straalt plezier uit, hij zou een motivational speaker kunnen zijn. Hij komt soms onverwacht uit de hoek, stelt vaak een vraag om zijn verhaal te ondersteunen (*Lees jij veel boeken? Zou je meer moeten doen!*) en geeft na afloop een stapeltje boeken mee, van thrillers tot een korte-verhalenbundel. Het gaat immers om de propaganda van het boek. Welk boek, dat maakt niet uit. Ook de romantische boeken van Gerda van Wageningen draagt hij een warm hart toe (zie het interview met haar, elders in dit boekje).

Vóór Van Nispen CPNB-directeur werd, was hij vijf jaar directeur van de openbare bibliotheek in Delft. Hij is er nóg enthousiast over: “Wie is de leesmotor? Dat is de bibliotheek. Daar worden nu ongeveer 85 miljoen boeken per jaar gehaald, en we weten uit onderzoek dat de Stichting Marktonderzoek Boekenvak heeft gedaan, dat 91 procent van

die boeken ook daadwerkelijk wordt gelezen. De boekhandel verkoopt 37 miljoen boeken en daarvan wordt 60 procent gelezen. Dus door wie worden boeken nu echt gelezen? Wie zorgt dat ze gelezen worden? Dat is de bibliotheek!” In zijn Delftse jaren (2005-2010) heeft Van Nispen er alles aan gedaan om mensen naar de bibliotheek te halen en er een plek van “vrolijke frivoliteit” van te maken. “Toen ik er begon, vond ik het saai. Maar ik mocht een nieuw gebouw neerzetten, we hadden een bescheiden missie om de modernste bibliotheek ter wereld neer te zetten, alles kon. We hadden uiteindelijk een levendige bibliotheek, de mensen die er werkten waren heel leuk en met z’n allen dachten we dat we het nog leuker konden maken. De bibliotheek gaat om veel meer dan alleen lezen. Het is een middel om te verrijken of om jezelf ergens van te vergewissen. Uiteindelijk moet het een plek van ontmoeting zijn, een laagdrempelige instelling waar je kan vertoeven en die je op weg kan helpen met informatie en kunst en cultuur. Wat is de belangrijkste collectie van de bibliotheek? Jij kijkt naar de boeken. Maar dat is niet de belangrijkste collectie. De mensen die er komen zijn je belangrijkste collectie.”¹ Zoals Van Nispen het zegt, klinkt het als

¹ Interview Eppo van Nispen tot Sevenaer, 7 juli 2015, door Belia Heilbron

een prachtig getal: 85 miljoen uitleningen in 2014 (primaire uitleningen, zonder verlengingen). In feite is het een forse teruggang ten opzichte van de beginjaren negentig, toen de openbare bibliotheken twee keer zo veel uitleenden. Heeft de ontleding dan toch definitief toegeslagen? De CPNB-directeur relateert: *“We lezen acht boeken per hoofd van de bevolking per jaar. Er is dus wel sprake van ontleding, maar ik geloof dat wereldwijd alleen IJsland boven ons staat als het gaat om het lezen van boeken.”* Het gaat slecht, maar het gaat toch goed met het lezen, is dus de boodschap.²

Eén ding is duidelijk: de wereld van het boek is op alle fronten enorm in beweging. De economische crisis van de afgelopen jaren en de daarmee samenhangende bezuinigingen van de rijksoverheid hebben de hele cultuursector getroffen en ook de bibliotheken. Vele zijn gesloten, een flink aantal is gaan samenwerken met schoolbibliotheken of zelfs helemaal naar een school verhuisd. Er lijken gaten in de landelijke bibliotheekdekking te ontstaan, want er duiken inmiddels commerciële partijen op die gemeenten ‘bibliotheekdiensten’ aanbieden, Karmac, bijvoorbeeld, die bibliotheken heeft overgenomen in Waterland.³

Voor Stichting Leenrecht werpt die beweging allerlei nieuwe vragen op. Moeten

commerciële bibliotheken een leenvergoeding afdragen? Het antwoord, voorlopig, lijkt: ja, als ze uitlenen in de zin der wet, dus zonder economisch voordeel en in openbare toegankelijkheid. Wat te doen met schoolbibliotheken die mede als openbare bibliotheek gaan fungeren? De eerste zijn vrijgesteld van leenvergoeding, maar de tweede niet. Hoe is te beoordelen of het leenrecht al dan niet van toepassing is? Gaat het om de locatie, om het eigendom van de collectie? Volgens Stichting Leenrecht om het laatste, maar de situatie blijkt niet altijd eenduidig.⁴

De grootste onzekere factor voor de toekomst van het leenrecht lijkt de opkomst van het e-book. Al in 2008 kwam Stichting Leenrecht op grond van een juridische analyse tot de conclusie dat die niet zomaar onder het leenrecht valt. De Auteursrichtlijn van de Europese Commissie wilde dat openbare bibliotheken fysieke boeken zonder expliciete auteurs toestemming konden uitlenen, mits zij een leenvergoeding betaalden. Maar dit gold niet voor elektronische beschikbaarstelling. Daarvoor hadden ook zij toestemming van de rechthebbenden nodig. Volgens de betreffende analyse waren er binnen het bestaande wettelijke kader twee uitwegen: het uitlenen van een e-book via een fysieke drager (dus een e-reader) of de ontwikkeling van een systeem waarin auteurs licentie verleenden

² Ibidem.

³ Memo Stichting Leenrecht inzake Karmac, 26-10-2013

⁴ Memo Leenrecht inzake Schoolbibliotheken, 24 oktober 2013

voor elektronische verspreiding tegen een licentievergoeding.⁵

In maart 2010 sloot de VOB zich aan bij de conclusie dat e-books niet onder het leenrecht vallen en in februari 2013 deed ook minister Jet Bussemaker van OC&W dat. Maar de minister en de bibliotheken wilden niet stil blijven zitten. De afgelopen jaren heeft de Koninklijke Bibliotheek in opdracht en met geld van het ministerie een collectie van ruim 10.000 elektronische titels opgebouwd en voor het uitlenen daarvan via directe onderhandelingen met de betreffende uitgevers toestemming verworven. Deze titels zijn nu beschikbaar via de site www.bibliotheek.nl. Wat een en ander voor het leenrecht gaat betekenen, blijft onduidelijk. Om daar beweging in te krijgen is de VOB een procedure begonnen die zich formeel richt tegen Stichting Leenrecht maar in feite bedoeld is om een duidelijke uitspraak te verkrijgen van het Europese Hof. De drie organisaties van rechthebbenden (Nederlands Uitgevers Verbond, Stichting Lira en Stichting Pictoright) hebben ook stelling genomen in deze procedure (meer informatie daarover is te vinden op de website van Stichting Leenrecht).⁶

5 Notitie Jacqueline Seignette en Ruben Brouwer (advocaten SL) aan Chantal van Sluis, Stichting Leenrecht, 8 april 2008.

6 Conclusie van antwoord van Höcker Advocaten van 23 oktober 2013. Aanbieding rapport ‘Online uitlenen van e-books door bibliotheken’ door OCW-minister Jet Bussemaker op 26 februari 2013. <http://www.leenrecht.nl/nl/Juridische-procedure-e-lending?page=2> geraadpleegd op 17 juni 2015.

In het vierde kwartaal van 2014 werden volgens gegevens van het Centraal Boekhuis zo’n 330.000 e-boeken uitgeleend. Dat is een beperkt, maar sterk groeiend aandeel in de totale uitleen, een verdriedubbing in een jaar tijd. Ook de verkoop van e-books groeit sterk, mede als gevolg van dalende prijzen en de introductie van abonnementen voor een aantal boeken per maand, die dan bijvoorbeeld een jaar lang beschikbaar blijven. In 2014 bedroeg de verkoop van e-books 2,2 miljoen exemplaren, 14 procent meer dan een jaar daarvoor (vierde kwartaal). Ook hier geldt: in aantallen en omzet is dat maar een klein percentage (circa 5) van de totale boekenverkoop. Maar wie naar de grafieken kijkt, kan de trend niet missen: het e-book rukt op.⁷

Voormalig VOB-onderhandelaar Hans van Velzen is op dit moment voorzitter van de inkoopcommissie van de Koninklijke Bibliotheek en daarmee medeverantwoordelijk voor de opbouw van de e-bookcollectie van de bibliotheken. Hij vertelt dat inmiddels twee derde van de uitgevers bereid is om met Bibliotheek.nl overeenkomsten voor uitleen aan te gaan. De KB probeert daarvoor een algemene regeling te ontwikkelen. “We proberen een beetje aan te haken aan die 0,13 euro die we nu al

7 <http://www.nu.nl/tech/3833540/verkoop-e-books-in-nederland-met-ruim-14-procent-gestegen.html>; <http://www.kvb.nl/feiten-en-cijfers/kerncijfers>; <http://www.cb-logistics.nl/wp-content/uploads/2015/07/E-book-barometer-ENG-Q2-2015.pdf> – geraadpleegd 12 september 2015.

betalen [voor de reguliere leenvergoeding, MM]. En dan geleidelijk aan een toeslag in te voeren voor de nieuwere boeken en voor de boeken in de top-60 van de CPNB." Een probleem is wel dat niet alle uitgevers die vergoedingen netjes delen met de auteurs, zegt hij. "Dat is bij vijftig procent van de e-book-'uitleningen' het geval." Uiteindelijk is de enige manier om tot een rechtvaardige regeling te komen toch dat e-books onder het leenrecht gaan vallen. "Ik zal pas tevreden zijn als er twee dingen zijn bereikt: 1. het valt onder het leenrecht, dus het wordt een recht. En ik zeg dat vanuit een inhoudelijke betrokkenheid. Dat wij onze taak voor informatievoorziening kunnen volbrengen. Daar mag best een prijs aan hangen en die betalen we. En 2. dat er een eenduidige vergoedingssystematiek is. Dan hoeven we niet meer te onderhandelen met elke uitgever."⁸

Michel Frequin, de voormalig juridisch secretaris van het Nederlands Uitgeversverbond (voorheen KNUB), is sinds 2008 directeur van de Vereniging van Organisaties die Intellectueel eigendom Collectief Exploiteren (VOI@E), de belangenvereniging van de brancheorganisaties en de collectieve beheerorganisaties. Hij denkt dat het tijd wordt om het leenrecht op nieuw fundamenteel onder te loep te nemen. "Er zou weer eens gekeken moeten worden naar hoe het ervoor staat. Hoe staat het met de uitgangspunten van twintig jaar geleden? Hoeveel wordt er uitgeleend per ver-

kocht boek? Hoe zit het met de exploitatie van bibliotheken tegenover die van de uitgeverswereld? De vergoeding per uitlening is in al die tijd wel geïndexeerd, maar nooit grondig heroverwogen. Nu het e-book in opkomst is en niet onder het leenrecht valt, hebben we elkaar nodig. E-books worden ook op commerciële basis uitgeleend [via bovengenoemde abonnementsmodellen, MM]. Dat gebeurde voorheen met boeken nooit. De bibliotheek was de enige plek waar je een boek tijdelijk kan gebruiken en daarna kan terugbrengen. Met e-books is dat iets nieuws. Het uitgangspunt van het leenrecht is nog steeds zuiver: als in de verkoopprijs geen vergoeding zit voor het hergebruik en het boek wordt veel hergebruikt, dan moet de auteur daarvan kunnen meeprofiten. Maar we gaan een nieuwe fase in met het leenrecht."⁹

Kees Holierhoek van Lira, die mede aan de wieg van het wettelijk leenrecht heeft gestaan, deelt de opvatting van Van Velzen dat het leenrecht hoe dan ook moet blijven en ook voor e-books zou moeten gelden. "Ik denk dat het leenrecht een nuttige functie heeft: het is een vorm van collectief beheer van individuele rechten", zegt hij. Maar als de bibliotheek door het digitale lenen een digitale bibliotheek wordt, leg ik hem voor, is zij als tussenschakel, als distributiekanaal, op den duur misschien niet meer nodig. Daar moet het systeem van vergoedingen zich dan toch onvermijdelijk aan aanpassen? Holierhoek: "Ja dat geloof ik ook

8 Interview Van Velzen.

9 Interview Frequin.

wel, maar ik weet niet precies in welke vorm. Je moet wel centrale afspraken hebben, want je kunt moeilijk per boek onderhandelen. Het kan misschien ook wel dat je als individuele lener direct de auteur gaat betalen, maar dat zie ik nog niet direct gebeuren.” Waarom niet?, vraag ik. Daarvoor zijn al modellen ontwikkeld in de muziek zoals i-Tunes en Spotify, waarbij je voor een bepaald bedrag een bepaalde hoeveelheid muziek mag beluisteren. De abonnementsmodellen, waar ook Amazon aan is begonnen, lijken daarop. Holierhoek erkent: “In dit digitale tijdperk gaat direct betalen zonder tussenpersoon inderdaad tot de mogelijkheden behoren. Daarnaast zullen er mogelijkheden bestaan van collectieve digitale opslag die je tegen betaling kunt raadplegen, en waarvan dan een deel wordt doorbetaald aan collectieve rechtenbeheerders. Dus ja, het kan best dat bepaalde collectieve rechten veranderen of uitgestorven raken.”¹⁰

Arre Fockema Andreae, voorzitter van Stichting Leenrecht tussen 2007 en 2013, gaat nog een stap verder. Hij zegt: “Een stelling die ik in de loop der jaren heb verdedigd is: ik hoop dat het leenrecht kan worden afgeschaft. Het leenrecht is ervoor om de maker een redelijke vergoeding te geven voor het gebruik van zijn werk. Waarom moeten we zo ingewikkeld doen met computers en allerlei opgaven, tellen, reparteren, dan weer 3 procent inhouden, enzovoort, om uiteindelijk de auteur drie tientjes te betalen. Waarom kunnen we niet, zoals de hele digitale wereld werkt, een systeem hebben waarbij als een object wordt uitgeleend de uitlener dit automatisch meldt en de maker automatisch 0,6 cent krijgt of weet ik hoeveel. En aan het eind van het jaar maakt ie zijn sommetje – net als bij een OV-chipkaart. Dat zou mijn droom zijn.”¹¹

10 Interview Holierhoek.

11 Interview Fockema Andreae.

Biografie Marcel Metze

Marcel Metze is onderzoeksjournalist en historicus. Grote bekendheid kreeg hij met zijn bestsellers over Philips, de banken en het CDA. Zijn biografie van Anton Philips, *Ze zullen weten wie ze voor zich hebben*, waarop hij promoveerde, werd genomineerd voor de AKO Literatuurprijs en onderscheiden met de Managementprijs van het Jaar 2006. Metze is aangesloten bij het International Consortium of Investigative Journalists (ICIJ). Thans werkt hij onder meer aan boeken over Royal Dutch Shell, McKinsey & Co en de geschiedenis van de cryptologie in Nederland en begeleidt hij jonge onderzoeksjournalisten.

Afkortingen

BNO:	Beroepsorganisatie Nederlandse Ontwerpers
Buma:	Bureau voor Muziekauteursrechten
Burafo:	Bureau Foto Auteursrechten
CBO:	Collectieve Beheersorganisatie
Cedar:	Centrum voor Dienstverlening Auteurs- en aanverwante Rechten
CPNB:	Stichting Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek
CRM:	Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk
CvTA:	College van Toezicht collectieve beheersorganisaties Auteurs- en naburige rechten
FKU:	Federatie Kunstuitleen
GAU:	Groep Algemene Uitgevers (onderdeel NUV)
GRIS:	Geschriften Repartitie Informatie Systeem
KNUB:	Koninklijke Nederlandse Uitgevers Bond
KVP:	Katholieke Volkspartij
LIRA:	Stichting Literaire Rechten Auteurs
NBLC:	Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum
NUV:	Nederlands Uitgeversverbond (opvolger KNUB)
NVPI:	Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers
OCW:	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
PEGI:	Pan European Game Information
PRO:	de Publicatie- en Reproductierechten Organisatie
RCC:	Rijks Computer Centrum
SACEM:	Société des Auteurs, Compositeurs et Éditeurs de Musique
Scrio:	Stichting voor Collectieve Rechten van Illustratoren en Ontwerpers
SL:	Stichting Leenrecht
Starbel:	Stichting Auteursrechtbelangen
Stemra:	Stichting tot Exploitatie van Mechanische Reproductierechten voor Auteurs
StOL:	Stichting Onderhandelingen Leenvergoedingen
TUL:	Taakeenheid Uitvoering Leenvergoeding
VOB:	Vereniging van Openbare Bibliotheken (opvolger NBLC)
VOI©E:	Vereniging van Organisaties die Intellectueel eigendom Collectief Exploiteren
VvL:	Vereniging van Letterkundigen

1. Als inbreuk op het auteursrecht op een werk van letterkunde, wetenschap of kunst wordt niet beschouwd het uitlenen als bedoeld in artikel 12, eerste lid, onder 3°, van het geheel of een gedeelte van een exemplaar van het werk of van een verveelvoudiging daarvan die door de rechthebbende of met zijn toestemming in het verkeer is gebracht, mits degene die de uitlening verricht of doet verrichten een billijke vergoeding betaalt. De eerste zin is niet van toepassing op een